

ΕΛΕΝΗ Δ. ΜΠΕΛΙΑ

ΤΑ ΖΑΡΙΦΕΙΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ

Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΩΝ ΖΑΡΙΦΕΙΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

Ἡ ἰδρυση τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων¹ ἐντάσσεται στίς ἐνέργειες γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν νέων συνθηκῶν οἱ ὁποῖες προέκυψαν γιά τὸν Ἑλληνισμό στήν ἀρχή τῆς δεκαετίας τοῦ 1870, μετὰ τὴν ἔκρηξη τῶν βαλκανικῶν ἐθνικισμῶν καὶ τὴ συνακόλουθη ἀνάπτυξη ἰσχυροῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν βαλκανικῶν λαῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνες στὸν ἴδιο χῶρο. Τότε μεταξὺ τῶν ἐλληνικῶν ἀλυτρωτικῶν παραγόντων τὰ νέα δεδομένα ἀπετέλεσαν ἀντικείμενο σοβαροῦ προβληματισμοῦ, στὸ ἐπίκεντρο τοῦ ὁποίου βρέθηκε ἡ ἐκπαίδευση² ποὺ μέχρι τότε εἶχε στόχο τὴν πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη καὶ τὴν κοινωνικὴ πρόοδο τῶν ὑποδούλων. Πρὸς τὴν κατεύθυνση δὲ αὐτὴ εἶχαν στραφεῖ οἱ ἐνέργειες τῶν κατὰ τόπους κοινοτικῶν παραγόντων, ἐκκλησίας, κοινότητος, συλλόγων καὶ σωματείων, γιά τὴν ὀργάνωση καὶ τὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῶν σχολείων. Ἀπὸ τὸ 1870 ἡ ἐκπαίδευση ἀποκτᾷ νέους στόχους: νὰ διασφαλίσαι τὴν ἐλληνικὴ ἐθνικὴ συνοχὴ καὶ τὰ ἐλληνικὰ ἐθνολογικὰ ἐρείσματα σὲ ἐκεῖνες τὶς ἀλύτρωτες ἐπαρχίες ποὺ βρέθηκαν στὸ ἐπίκεντρο ἐθνικῶν ἀνταγωνισμῶν³. Τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐκινδύνευαν ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ ἀφύπνιση ἄλλων λαῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀρχίσει νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν ἐκπαίδευση ὡς μέσο γιά τὴν ἀπόκτηση ἐπιρροῆς καὶ σὲ περιοχὲς στίς ὁποῖες ἐπικρατοῦσε ὁ Ἑλληνισμός.

Ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος γιά τὰ ἐλληνικὰ συμφέροντα προερχόταν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὁποῖοι, μετὰ τὴν ἰδρυση τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας (1870) καὶ τὸ Σχίσμα (1872)⁴, ἄρχισαν νὰ ἀνταγωνίζονται σο-

1. Γιά τὴν ἰδρυση τῶν Ζαριφείων βλ. Σωτ. Ἀντωνιάδης "Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλιππουπόλει", *Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ* [στὸ ἐξῆς Α.Θ.Λ.Γ.Θ.], τ. ΙΓ' (1946-1947), σσ. 82-95.

2. Τὴ σχέση τῆς ἐκπαιδεύσεως μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν βαλκανικῶν ἀνταγωνισμῶν βλ. εἰς Σ. Βούρη, *Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευση στὸ σαντζάκι Μοναστηρίου, 1870-1903*, Ἰωάννινα 1988 καὶ *Ἐκπαίδευση καὶ ἐθνικισμός στὰ Βαλκάνια. Ἡ περίπτωση τῆς Βορειοδυτικῆς Μακεδονίας, 1870-1904*, Ἀθήνα 1992.

3. Γιά τὴ σύνδεση τῆς ἐκπαιδεύσεως μὲ τὴν ἐλληνικὴ ἀλυτρωτικὴ πολιτικὴ βλ. Ἐ. Μπελιά, *Ἐκπαίδευση καὶ ἀλυτρωτικὴ πολιτικὴ. Ἡ περίπτωση τῆς Θράκης, 1856-1912*, Θεσσαλονίκη 1995.

4. Βλ. κυρίως Γρηγ. Εὐθυμίου, *Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος*,

βαρὰ τοὺς Ἕλληνες στὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη. Ὡς πρῶτο μέσο ἐχρησιμοποίησαν τὸ μηχανισμό τῆς ἐκπαίδευσως γιὰ τὴν προσέλκυση στὴν Ἐξαρχία τῶν σλαβοφώνων ποὺ κατοικοῦσαν στὶς περιοχὲς αὐτές καὶ γιὰ τὴ διάδοση τῆς βουλγαρικῆς γλώσσας μεταξὺ αὐτῶν. Ὁ στόχος τῆς βουλγαρικῆς πολιτικῆς ἦταν σαφής: ἀπέβλεπε νὰ ἀποκτήσει στὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη ἐθνολογικὰ ἐρείσματα, τὰ ὅποια θὰ ἐξυπηρετοῦσαν στὸ μέλλον τὶς ἐθνικὲς διεκδικήσεις τῆς Βουλγαρίας στὶς περιοχὲς αὐτές.

Στὰ πλαίσια τοῦ προαναφερθέντος προβληματισμοῦ ἡ ἐλληνικὴ πλευρὰ ἔδωσε ἔμφαση στὴν εὐρυτάτη διάδοση τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσως καὶ στὴν ἀναδιοργάνωσή της σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὴ διδακτέα ὕλη καὶ στὶς μεθόδους διδασκαλίας. Ἀμεσα συνδεδεμένες μὲ τὴν πολιτικὴ αὐτὴ ἦταν

Ἀθήνα 1957. Th. Meiningen, *Ignatiev and the establishment of the Bulgarian Exarchate, 1864-1872*, Madison 1970, σσ. 89-96. Ev. Kofos, *Greece and the Eastern Crisis, 1875-1878*, Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 52-57.

5. Τὴν ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τῶν φορέων τοῦ ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ βλ. εἰς Κ. Μамώνη, "Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν συλλόγων Παιδεστοῦ Θράκης (1871-1922)", *Μνημοσύνη*, τ. Β' (1969), σσ. 278-302. - "Τὸ Ξενοκράτειον κληροδότημα. Ὁ Γ. Βιζυηνὸς καὶ τὰ σχολεῖα τῆς Ἀ. Θράκης", Ἀθηνᾶ, τ. ΟΓ'-ΟΔ' (1973) ("Λειμωνάριον". Προσφορὰ εἰς τὸν Καθηγητὴν Ν. Β. Τωμαδάκη), σσ. 379-401. - "Σύλλογοι Θράκης καὶ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας (1878-1885)", *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἱστορικοῦ Συνεδρίου "Ἡ τελευταία φάσις τῆς ἀνατολικῆς κρίσεως καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς (1878-1881)"*, Ἀθήνα 1983, σσ. 349-361. - "Ἡ Ἐκπαιδευτικὴ καὶ Φιλανθρωπικὴ Ἀδελφότης Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰ σχολεῖα τῆς Θράκης", *Πρακτικὰ Συμποσίου "Ἡ ἱστορικὴ, ἀρχαιολογικὴ καὶ λαογραφικὴ ἔρευνα γιὰ τὴ Θράκη"*, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 215-230. - *Σύλλογοι Θράκης καὶ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας (1861-1922)*, *Ἱστορία καὶ δράση*, Θεσσαλονίκη 1995. Τὴ σχετικὴ πολιτικὴ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους βλ. εἰς Ἑ. Μπελιᾶ, "Ἡ δραστηριότης τοῦ ἐν Ἀθήναις Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης", Ἀθηνᾶ, τ. ΟΕ' (1974-1975), σσ. 85-94. - "Le Syllogue pour la propagation des lettres grecques et les écoles de Thrace", *Actes du IIème Congrès International des études du Sud-Est Européen*, τ. IV, Ἀθήνα 1978, σσ. 369-376. - "Ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας (1878-1881)", *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἱστορικοῦ Συνεδρίου "Ἡ τελευταία φάσις τῆς ἀνατολικῆς κρίσεως καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς (1878-1881)"*, Ἀθήνα 1983, σσ. 527-545. - "Ἡ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους πρὸς τὴν Μακεδονία καὶ ὁ Μακεδονικὸς Ἀγών", *Πρακτικὰ Συμποσίου "Ὁ μακεδονικὸς Ἀγώνας"*, Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 29-40. - "La contribution du Syllogue pour la propagation des lettres grecques à l' encouragement de l' Hellénisme de Macédoine, 1869-1886", *Ἑλληνικὲς ἀνακοινώσεις στὸ ΣΤ' Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης*. Ἐκδ. Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, Ἀθήνα 1990, σσ. 277-286. - "Ἡ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους πρὸς τὴν Θράκη, 1869-1910", *Πρακτικὰ Συμποσίου "Ἡ ἱστορικὴ, ἀρχαιολογικὴ καὶ λαογραφικὴ ἔρευνα γιὰ τὴ Θράκη"*, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 243-268. - Ἐκπαίδευση καὶ ἀλυτρωτικὴ πολιτικὴ. Ἡ περίπτωσις τῆς Θράκης, 1856-1912, ὁ.π.

καὶ οἱ ἐνέργειες γιὰ τὴν κατάρτιση ἐκπαιδευτικοῦ προσωπικοῦ ἀπὸ τοὺς κόλπους τῶν ἀλυτρώτων ἐπαρχιῶν. Πρώτη σχετικὴ ἀντιμετώπιση γίνεται στὸν Κανονισμό⁶ τοῦ Θρακικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου⁷, ὁ ὁποῖος ἰδρύθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1872. Στὸν Κανονισμό προβλέπεται ἡ ἵδρυση διδασκαλείου ἀρρένων καὶ θηλέων γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν σὲ ἐκπαιδευτικὸ προσωπικὸ τῶν σχολείων τῆς πρώτης βαθμίδας τῆς ἐκπαιδεύσεως. Τὸ ἐπόμενο ἔτος ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως⁸ συνέστησε Ἑκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ⁹ γιὰ τὴ μελέτη μεταρρυθμίσεων στὴν πρωτοβάθμια ἐκπαίδευση¹⁰, παραλλήλως δὲ ἐνήργησε γιὰ τὴν ἵδρυση δύο διδασκαλείων¹¹.

6. Βλ. Σωτ. Ἀντωνιάδης "Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλιππουπόλει", ὁ.π. σ. 82.

7. Βλ. Κ. Μαμώνη, "Εἰσαγωγή στὴν ἱστορία τῶν συλλόγων Κωνσταντινουπόλεως (1861-1922)", *Μνημοσύνη*, τ. ΙΑ' (1988-1990), σσ. 211-234.

8. Γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ Συλλόγου βλ. Ὁδ. Ἰάλεμος, "Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐν Τουρκίᾳ ἐνεργείας τοῦ ἡμετέρου ἔθνους", *Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως* [στό ἐξῆς Ε.Φ.Σ.Κ.], τ. ΙΒ' (1875-1878), σσ. 6-19. Τ. Σταύρου, *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας τοῦ Ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ*, Ἀθήνα 1967. Γιὰ τὴν κοινωνικὴ σύνθεση τοῦ Συλλόγου καὶ τὴν ἰδεολογικὴ φυσιογνωμία του βλ. Χ. Ἐξερχζόγλου, *Ἐθνικὴ ταυτότητα στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν 19ο αἰ. Ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως 1861-1912*, Ἀθήνα 1996.

9. Ε.Φ.Σ.Κ., τ. Ζ' (1872-1873) 1874, σ. 275.

10. Τὰ πορίσματα τῆς σχετικῆς μελέτης τῆς Ἐπιτροπῆς βλ. εἰς Ε.Φ.Σ.Κ., τ. Η' (1873-1874) 1874, σσ. 194-242, ὅπου δημοσιεύεται "Ἐκθεσις τῆς πρὸς σύνταξιν κανονισμῶν τῶν ἐν Ἡπείρῳ Ζωγραφείων καὶ τῶν ἐν Θράκῃ Ζαριφείων συσταθησομένων διδασκαλείων καὶ τῶν προσηρτημένων αὐτοῖς προτύπων δημοτικῶν σχολείων Ἐπιτροπῆς". Τὴν ἐκθεσὶ ὑπογράφουν οἱ Ἡρ. Βασιάδης, ὡς Πρόεδρος, καὶ Χ. Χατζηχρήστου, ὡς Γραμματεὺς.

11. Ε.Φ.Σ.Κ., τ. Ζ' (1872-1873) 1874, σ. 275. Πρόκειται γιὰ τὰ Ζωγράφεια Ἐκπαιδευτήρια στὸ Κεστοράτι τῆς Ἡπείρου, τὰ ὁποῖα ἰδρύθηκαν τὸ 1873 ἀπὸ τὸν Ἡπειρωτικὸ Φιλεκπαιδευτικὸ Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως με χορηγία τοῦ Χρηστάκη Ζωγράφου (βλ. Β. Κόντης, "Ἡπειρος", *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τ. ΙΓ', σ. 392), καὶ γιὰ τὰ Ζαρίφεια Ἐκπαιδευτήρια στὴ Φιλιππούπολη, τὰ ὁποῖα ἰδρύθηκαν τὸ 1874 ἀπὸ τὸν ἀναφερθέντα ἤδη Θρακικὸ Φιλεκπαιδευτικὸ Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως με χορηγία τοῦ Γ. Ζαρίφη (βλ. Σωτ. Ἀντωνιάδης "Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλιππουπόλει", ὁ.π., σσ. 82-95). Τὸν Κανονισμό καὶ τὰ μαθήματα τῶν διδασκαλείων, καθὼς καὶ τὸ Πρόγραμμα μαθημάτων προτύπου νηπιαγωγείου καὶ δημοτικοῦ σχολείου, τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ λειτουργήσουν προσηρτημένα εἰς αὐτά, βλ. εἰς "Ἐκθεσις τῆς πρὸς σύνταξιν κανονισμῶν...", ὁ.π., σσ. 212-242. Ἀνάλογες ἐνέργειες πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἐκπαιδεύσεως δασκάλων στὴ Μακεδονία ἔκαμε ὁ Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων με τὴν ἵδρυση διδασκαλείων στίς Σέρρες, τὸ 1872, καὶ στὴ Θεσσαλονίκη, τὸ 1875, καὶ Ἱερατικῆς Σχολῆς στὸ Μοναστήρι, τὸ 1884 (βλ. Η. Βέλια, "La contribution du Syllogue pour la propagation des lettres grecques à l'encouragement de l' Hellénisme de Macédoine, 1869-1886", ὁ.π. σ. 281).

Τῆς ιδρύσεως τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων προηγήθηκαν οἱ ἀκόλουθες ἐνέργειες: Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1874 ὁ Θρακικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως ἀπευθύνθηκε¹² πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα Φιλίππουπόλεως γιὰ νὰ τῆς ἀνακοινώσει ὅτι ἀπεφάσισε τὴν ἵδρυση διδασκαλείων στὴ Φιλίππουπολη ὡς "... ἀξιοτέραν πασῶν τῶν τῆς Θράκης πόλεων... ἀλλὰ καὶ ἀνενδότως ἀγωνιζομένην τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς ἐλληνικῆς παιδεύσεως"¹³, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἡ Κοινότητα ἀποδέχθηκε μὲ εὐγνωμοσύνη¹⁴. Κατόπιν αὐτοῦ, οἱ δύο παράγοντες, Σύλλογος καὶ Κοινότητα, ἀπεφάσισαν τὴ λειτουργία τῶν Διδασκαλείων ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους: 1. Στὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα περιλαμβάνονται οἱ τρεῖς τάξεις τοῦ "ἐλληνικοῦ" σχολείου ἀρρένων Φιλίππουπόλεως καὶ οἱ γυμνασιακὲς τάξεις τοῦ ἰδίου σχολείου, καθὼς καὶ οἱ τάξεις "ἐλληνικοῦ" σχολείου καὶ γυμνασίου τοῦ κεντρικοῦ παρθεναγωγείου. 2. Στὰ Ζαρίφεια θὰ λειτουργοῦν οἰκοτροφεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων, οἱ ὑπότροφοι τῶν ὁποίων ὑποχρεοῦνται νὰ διδάξουν στὴ Θράκη ἐπὶ τόσα ἔτη ὅσα καὶ τὰ ἔτη τῶν σπουδῶν τους. 3. Τὴ συντήρηση τῶν Ζαριφείων ἀναλαμβάνουν ἀπὸ κοινοῦ ὁ Θρακικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος θὰ διαχειρίζεται τὴν ἐτησίαν ἐπιχορήγηση ἐκ 1000 λιρῶν Τουρκίας τοῦ Γ. Ζαρίφη¹⁵ πρὸς τὰ Διδασκαλεῖα, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότητα Φιλίππουπόλεως, ἡ ὁποία θὰ διαθέτει γιὰ τὴ λειτουργία τῶν ἐκπαιδευτηρίων αἰθουσες διδασκαλίας καὶ θὰ χορηγεῖ ἐπὶ ἐτησίᾳ βάσεως 500 λίρες γιὰ τὴ συντήρηση τῶν Διδασκαλείων καὶ γιὰ τὰ τροφεῖα τῶν ὑποτρόφων. 4. Τὴν ἐποπτεία τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων θὰ ἔχει ἐπιτροπὴ ὀριζομένη ἀπὸ τὸ Θρακικὸ Φιλεκπαιδευτικὸ Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπαρτιζομένη ἀπὸ πρῶχοντες τῆς Φιλίππουπόλεως μὲ πρόεδρο τὸ Μητροπολίτη¹⁶.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Θρακικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος διώρισε προσωρινὸ Διευθυντὴ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων μὲ διετὴ θητεία τὸ Γ. Κωνσταντινίδη, διδάκτορα Φιλολογίας μὲ σπουδὲς στὴ Γερμανία¹⁷. Ἀπέστειλε δὲ στὴ Γερμανία γιὰ σπουδὲς στὰ παιδαγωγικὰ δαπάναις τοῦ Γ.

12. Σωτ. Ἀντωνιάδης, "Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλίππουπόλει", ὁ.π., σσ. 82-83.

13. Σωτ. Ἀντωνιάδης, "Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλίππουπόλει", ὁ.π., σ. 83.

14. Σωτ. Ἀντωνιάδης, "Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλίππουπόλει", ὁ.π., σ. 84.

15. Βιογραφικὰ γιὰ τὸ Γ. Ζαρίφη βλ. κυρίως εἰς Κ. Μυρτίλος Ἀποστολίδης, "Βιογραφίαι διακριθέντων Φιλίππουπολιτῶν", Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. ΙΔ' (1947-1948), σσ. 73-74, καὶ Εὐάγγ. Καμαριανάκης, Ἐθνικοὶ εὐεργεταί, Ἀρχεῖον Θράκης, τ. 37 (1974), σσ. 217-222.

16. Σωτ. Ἀντωνιάδης, "Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλίππουπόλει", ὁ.π., σ. 84.

17. Βιογραφικὰ τοῦ γνωστοῦ φιλολόγου καὶ ἐκπαιδευτικοῦ Γ. Κωνσταντινίδη βλ. εἰς Δ. Μάργαρη, "Κωνσταντινίδης, Γεώργιος", Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη.

Ζαρίφη τὸ Βλ. Σκορδέλη¹⁸, μὲ τὴν προοπτικὴ νὰ ἀναλάβει, μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του, τὴ διεύθυνση τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων. Τὴν Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἐποπτεία τῶν Ζαριφείων ἀπετέλεσαν ὁ Μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Νεόφυτος καὶ οἱ Σωτ. Ἀντωνιάδης, Ἀθαν. Γκιουμουσγερδάνης, Γ. Κλεάνθης καὶ Ζήσης Νέμτσογλου. Πρώτη μέριμνα τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ Γ. Κωνσταντινίδη ὑπῆρξε ἡ στέγαση τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων καὶ ἡ ὁργάνωση τῆς λειτουργίας τους, καθὼς καὶ ἡ προκήρυξη διαγωνισμοῦ γιὰ τὴν κατάταξη ἰδιοσυντηρητῶν οἰκοτρόφων καὶ ὑποτρόφων¹⁹.

Μετὰ τὰ ὡς ἄνω προκαταρκτικά, στίς 19 Ὀκτωβρίου 1875 ἔγιναν σὲ ἐπίσημη τελετὴ τὰ ἐγκαίνια τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων²⁰. Ἀπὸ τῆ σχετικῆς ἐκθεσῆς²¹ τοῦ πρώτου Διευθυντῆ τους Γ. Κωνσταντινίδη διαγράφεται σαφῶς ὁ στόχος τους, ὁ ὁποῖος συνίστατο στὴν κατάρτιση δι' ὑποτροφίῶν διδασκαλικοῦ κλάδου ἀπὸ τοὺς γηγενεῖς τῆς Θράκης:

Σκοπὸν προτίθενται ταῦτα τὴν μόρφωσιν εὐμαθῶν καὶ εὐμεθόδων δημοδιδασκάλων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων διὰ τὰ ἐν Θράκῃ ἑλληνικὰ δημοτικὰ σχολεῖα καὶ τὴν δι' αὐτῶν διάδοσιν τῆς κατωτέρας παιδείας ὡς ἐν τῷ ἑλληνικῷ πληθυσμῷ τῆς χώρας καὶ τὴν διαπαιδαγώγησιν αὐτοῦ. Οἱ ὑπὸ τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου ἐκ τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς Θράκης προσκαλούμενοι ὑπότροφοι ἀπολαμβάνουσι παρὰ τῶν διδασκαλείων ἀνεξόδως πάντα τὰ πρὸς συντήρησιν καὶ ἐκπαίδευσιν αὐτῶν, μὲ μόνην τὴν ὑποχρέωσιν ἀποφοιτήσαντες νὰ διδάξωσιν ἐν τινὶ τῶν τῆς Θράκης δημοτικῶν σχολείων ἐπὶ ἴσον χρόνον πρὸς τὸν τῆς ὑποτροφίας αὐτῶν, κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ Συλλόγου, ἀλλ' ἐπὶ μισθῷ.

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΡΩΜΥΛΙΑ ΚΑΙ Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Τὴν ἐπιλογὴ τῆς Φιλιππουπόλεως γιὰ τὴν ἵδρυση τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ὑπαγόρευσαν τρεῖς παράγοντες: ἡ ἀκμάζουσα οἰκονομικὰ ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς πόλεως, ἡ μακρὰ ἐκπαιδευτικὴ παράδοση σὲ αὐτὴ καὶ ἡ ὑποδομὴ σὲ σχολεῖα καὶ σχολικὰ κτίρια, καθὼς καὶ ἡ πολι-

18. Βιογραφικὰ τοῦ Βλ. Σκορδέλη (1835-1898) βλ. εἰς *Θρακικά*, Παράρτημα τ. Γ', Ἀθήνα 1931, σσ. 155-157. Τὸ παιδαγωγικὸ του ἔργο ἐκτίθεται στὸ περιοδικὸ *Ἐθνικὴ Ἀγωγή*, τ. Α' (1898), σσ. 268-269.

19. Σωτ. Ἀντωνιάδης, "Ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλιππουπόλει", ὁ.π., σ. 84.

20. Σωτ. Ἀντωνιάδης "Ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλιππουπόλει", ὁ.π., σσ. 82-87.

21. Ὅπως σημειώνει, μεταξὺ ἄλλων, ὁ Κωνσταντινίδης στὸ Μητρώο τῶν Ζαριφείων. Βλ. Σωτ. Ἀντωνιάδης, "Ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλιππουπόλει", ὁ.π., σ. 87.

τική²² γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὰ σημεῖα ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα δεχόταν ἀπὸ ἄλλες ἐθνότητες τὶς ἰσχυρότερες ἀνταγωνιστικὲς πιέσεις.

Ἀπὸ τὸ 1873, ὅποτε πραγματοποιεῖται ἡ σιδηροδρομικὴ σύνδεση τῆς Φιλιππουπόλεως μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν Ἀδριανούπολη, ἡ Φιλιππούπολη κατέστη κόμβος ἀξιολόγου ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου μὲ συνέπεια μεγάλη οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη καὶ σημαντικὴ αὔξη-ση τοῦ πληθυσμοῦ της. Τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Βούλγαροι δὲν ἠσχολοῦντο μὲ τὸ ἐμπόριο ἔδωσε στοὺς Ἕλληνες τὴν εὐκαιρία νὰ κυριαρχήσουν ἀπολύτως σὲ αὐτό. Ἔτσι, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. παρατηρεῖται κατακόρυφη ἄνοδος τῆς οἰκονομικῆς κυριαρχίας τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου τῆς Φιλιππουπόλεως, τὸ ὁποῖο εἶχε συναλλαγὰς σὲ ὁλόκληρη τὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία καὶ στὴν Εὐρώπη²³. Ἐνδεικτικὰ ἄς σημειωθεῖ ἡ μεγάλη δραστηριότητα στὸν τομέα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας τῶν ἀδελφῶν Μιχαήλ, Γεωργίου καὶ Δημητρίου Γκιουμουσγερδάνη²⁴, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν οὐσιαστικοὶ ἄρωγοὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως στὴ Φιλιππούπολη²⁵, τὴ Στενέμαχο καὶ ἄλλες περιοχὲς τοῦ τμήματος τῆς Θράκης ποὺ ἀπετέλεσε τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλία²⁶.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴ παράδοση στὴ Φιλιππούπολη, παρατηροῦμε ὅτι ἤδη κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1850 στὴν πόλη ἐλειτουργοῦσαν κεντρικὸ "ἐλληνικὸ" σχολεῖο, ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα καὶ παρθεναγωγεῖο²⁷. Στὶς παραμονὲς δὲ τῆς ἰδρύσεως τῶν Ζαριφείων καί, σύμφωνα μὲ ἔκθεση²⁸ τοῦ Βλ. Σκορδέλη, ὁ ὁποῖος διηύθυνε τότε τὸ κεντρικὸ "ἐλλη-

22. Τὴν πολιτικὴ αὐτὴ βλ. εἰς Ἑ. Μπελιᾶ, Ἐκπαίδευση καὶ ἀλυτρωτικὴ πολιτικὴ. Ἡ περίπτωση τῆς Θράκης, ὁ.π., σσ. 56, 69.

23. Κωνστ. Βακαλόπουλος, Ἱστορία τοῦ Βορείου Ἑλληνισμοῦ. Θράκη, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 445-448.

24. Κωνστ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., σσ. 448-457. Ν. Τόντοροφ, Ἡ βαλκανικὴ πόλη 15ος-19ος αἰώνας, τ. 2, Ἀθήνα 1986, σσ. 346, 370.

25. Ἑ. Μπελιᾶ, Ἐκπαίδευση καὶ ἀλυτρωτικὴ πολιτικὴ. Ἡ περίπτωση τῆς Θράκης, ὁ.π., σσ. 37, 63, 65.

26. Βλ. κυρίως Γ. Μέγας, Ἀνατολικὴ Ρουμελία, Ἀθήνα 1945. Μ. Manolova, *Russia i Konstitutsiono Ustroisivo na Jitosna Rumelia* (Ἡ Ρωσία καὶ ἡ συνταγματικὴ συγκρότηση τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας), Σόφια 1976.

27. Κ. Παπαδάτης, Ὑποπρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς Ἀ. Ραγκαβῆ, Πρέσβυ Κωνσταντινουπόλεως, ἀρ. 32, 8.2.1871: Ἀρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν [στὸ ἐξῆς Α.Υ.Ε.], Κεντρικὴ Ὑπηρεσία [στὸ ἐξῆς Κ.Υ.], φάκ. 77/3, 1871. Κ. Μυρτίλος Ἀποστολίδης, "Τὰ ἐλληνικά ἐν Φιλιππουπόλει σχολεῖα ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ τοῦ βουλγαρικοῦ καθεστώτος μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς Ἑλλ. Κοινότητος", *Θρακικά*, τ. Β' 1929, σσ. 95-103. Σωτ. Ἀντωνιάδης, "Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλιππουπόλει", ὁ.π., σσ. 80-81. Κ. Μαμώνη, "Θράκη", *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τ. ΙΓ', σ. 377.

28. Βλ. Σκορδέλης πρὸς Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν [στὸ ἐξῆς ΥΠ.ΕΞ.], 13.7.1869: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., φάκ. 37/13, 1869. Βλ. καὶ Κ. Παπαδάτης, Ὑποπρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 10, 7.8.1870: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., φάκ. 77/3, 1870.

νικό" σχολείο στη Φιλιππούπολη, τὸ 1869 στὴν πόλη αὐτὴ ἐλειτουργοῦσαν, ἐκτὸς τοῦ ὡς ἄνω "ἐλληνικοῦ" σχολείου, τρία ἀλληλοδιδασκτικά σχολεῖα καὶ δύο παρθεναγωγεῖα. Στὰ σχολεῖα αὐτὰ ὑπηρετοῦσαν 14 δάσκαλοι καὶ ἐφοιτοῦσαν 1000 μαθητές. Κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1870 ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλληνικῶν σχολείων Φιλιππουπόλεως παραμένει ὁ αὐτὸς τῆς δεκαετίας τοῦ 1860. Τὰ σχολεῖα ὁμῶς ἀναβαθμίζονται ὡς πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴ βαθμίδα καὶ τὶς μεθόδους διδασκαλίας. Ἔτσι, τὸ κεντρικὸ "ἐλληνικὸ" σχολεῖο λειτουργεῖ σὲ ἑξι τάξεις, στίς δύο τελευταῖες ἀπὸ τίς ὁποῖες διδάσκεται ἡ ὕλη τῶν δύο πρώτων τάξεων τοῦ γυμνασίου. Ἀναβάθμιση παρατηρεῖται καὶ στὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο παρθεναγωγεῖα τῆς πόλεως, τὸ κεντρικὸ, τὸ ὁποῖο λειτουργεῖ σὲ τρία τμήματα ἀλληλοδιδασκτικό, συνδιδασκτικό καὶ "ἐλληνικό". Κατὰ τὰ σχολικὰ ἔτη 1868-1871 στὸ κεντρικὸ "ἐλληνικὸ" σχολεῖο φοιτοῦν περὶ τοὺς 100 μαθητές, στὸ δὲ κεντρικὸ παρθεναγωγεῖο περὶ τίς 250 μαθήτριες²⁹. Παραλλήλως λαμβάνεται πρόνοια γιὰ τὴν καλύτερη κατάρτιση διδακτικοῦ προσωπικοῦ, στὰ πλαίσια τῆς ὁποίας, ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη, ἐντάσσεται ἡ ἰδρυση τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ (1870) στὴ Φιλιππούπολη λειτουργοῦν³⁰ ἑξι βουλγαρικὰ σχολεῖα (πέντε ἀρρένων καὶ ἓνα θηλέων). Ἐξ ἄλλου, στὴν ἐπαρχία Φιλιππουπόλεως κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1864/1865 καταγράφονται 229 βουλγαρικὰ σχολεῖα μὲ 250 δασκάλους καὶ 13.370 μαθητές, ἐνῶ λίγα χρόνια προηγουμένως, τὸ 1858, στὴν ἴδια ἐπαρχία καταγράφονται 110 βουλγαρικὰ σχολεῖα³¹. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν βουλγαρικῶν σχολείων ἔχει σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα διπλασιασθεῖ εἶναι ἐνδεικτικὸ τῆς κινητοποιήσεως τῶν Βουλγάρων γιὰ τὴν αὐτονόμηση τῆς ἐθνικῆς τους ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν ἐξουδετέρωση τῆς ἐλληνικῆς ἐπιρροῆς στὸν τομέα αὐτόν.

Ἡ κινητοποίηση αὐτὴ προβληματίζει σοβαρὰ τοὺς ἐλληνικοὺς παράγοντες. Χαρακτηριστικὰ ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅσα ἐπισημαίνει, ἤδη κατὰ τὸ 1861, κάνοντας καὶ σχετικὲς προτάσεις³² γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ βουλγαρικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ὁ Ὑποπρόξενος στὴ Φιλιππούπολη Γ. Κα-

29. Βλ. Κ. Παπαδάτης, Ὑποπρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 10, 7.8.1870: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., φάκ. 77/3, 1870., καὶ πρὸς Ἀ. Ραγκαβῆ, Πρέσβυ Κωνσταντινουπόλεως, ἀρ. 32, 8.2.1871: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., φάκ. 77/3, 1871.

30. Κ. Παπαδάτης, Ὑποπρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς Ἀ. Ραγκαβῆ, Πρέσβυ Κωνσταντινουπόλεως, ἀρ. 32, 8.2.1871: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., φάκ. 77/3, 1871.

31. Κωνστ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., σ. 150.

32. Γ. Κανακάρης, Ὑποπρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, 20.5.1861: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. Γ', 1861.

νακάρης: Ἰδρυση σέ εὐρεῖα κλίμακα σχολείων, καί μάλιστα παρθεναγωγείων. Σύσταση Ἐπιτροπῆς ἢ Ἑταιρείας, ἡ ὁποία θά εἶχε τή μέριμνα γιά τή συγκέντρωση χρημάτων μέ στόχο τήν ἰδρυση σχολείων. Ἐπιλογή τῶν καταλληλοτέρων δασκάλων. Μέριμνα γιά τήν ἀποστολή δασκάλων στά σλαβόφωνα χωριά.

Ἀπό τὸ ἴδιο πνεῦμα διαπνέεται καί ἡ σχετική ἐκκλήση³³ τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Φιλιππουπόλεως κατὰ τὸ 1880, ὅταν, παρὰ τὸν Ὅργανικὸ Νόμο ὁ ὁποῖος διεῖπε τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῆς Θράκης πού μέ τή συνθήκη τοῦ Βερολίνου ἀπετέλεσε τήν Ἀνατολική Ρωμυλία, παρεβιάζοντο κατάφωρα τὰ δικαιώματα τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος στήν περιοχή:

Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου, οὐδέν ἄλλο ἔχοντες μέσον πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς βίας, μόνην ἄγκυραν θεωροῦσι τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καί τὴν δι' αὐτῆς διάσωσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, ἄγκυραν ἣτις πάντοτε διέσωσε τὸν Ἑλληνισμόν ἐν χαλεποῖς καιροῖς. Πράγματι δὲ ἡ τελειοποίησις τῶν ὑπαρχόντων ἐλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων καί ἡ ἰδρυσις τοιούτων, ὅπου δὲν ὑπάρχουσιν, οὐχὶ μόνον τὴν διάδοσιν τῶν ἐλλ. γραμμάτων θά ἐπιφέρει, ἀλλὰ, καί τὸ σπουδαιότερον πάντων, ὅτι τὰ σχολεῖα ταῦτα θά χρησιμεύσωσιν ὡς πυρρὴν τῶν διεσπαρμένων ἐλλ. κοινοτήτων, περὶ ὧν, συσσωματούμενοι οἱ Ἕλληνες, θά δύνανται νὰ ἐγκαρτερήσωσι κάλλιον διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἐνισχύσεως τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, πᾶσαι αἱ ἐλλ. κοινότητες τῆς Ἀν. Ρωμυλίας ἀπεφάσισαν τὴν σύστασιν μιᾶς κεντρικῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς ἐδρευούσης ἐν Φιλιππουπόλει καί ἔργον ἐχούσης τὴν τελειοποίησιν τῶν ὑπαρχόντων σχολείων διὰ τῆς εἰσαγωγῆς καταλλήλου καί ὁμοιομόρφου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος καί τὴν σύστασιν τοιούτων ὅπου δὲν ὑπάρχουσι.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ καί σύμφωνα μέ σχετικὴ ἐκθεσὴ³⁴ τοῦ 1883, στήν Ἀνατολική Ρωμυλία καταγράφονται 62 ἐλληνικὰ σχολεῖα, σὰ ὅποια φοιτοῦν 5.278 μαθητές. Προκειμένου γιά τὴ βουλγαρικὴ πλευρά, οἱ ἀντίστοιχοι ἀριθμοὶ εἶναι 861 σχολεῖα μέ 55.921 μαθητές.

Στενὰ συνδεδεμένα μέ τὸ ρόλο καί τὴν τύχη τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων εἶναι τὰ γεγονότα τὰ σχετικὰ μέ τὴ συγκρότηση τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καί μέ τὴν προσάρτησή της στὴ Βουλγαρικὴ Ἡγεμονία. Μέ τὴ συνθήκη τοῦ Βερολίνου (1878) τμήμα τῆς Θράκης ἀποτελούμενο

33. Ἑλληνικὴ Κοινότητα Φιλιππουπόλεως πρὸς Χαρ. Τρικούπη, 24.4.1880: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., φάκ. 76/1, 1880.

34. Μιχ. Νικολάου, Ἀνατολική Ρωμυλία. Ἐκθεσις πολιτικοστατιστικῆ, 1883: Α.Υ.Ε./Β' Ἀρχεῖον, 1883.

ἀπὸ τὰ σαντζάκια Φιλιππουπόλεως καὶ Σιλίμνου καὶ μέρος τοῦ σαντζακιοῦ Ἀδριανουπόλεως ἀναγνωρίσθηκε ὡς αὐτόνομη ἐπαρχία μὲ τὴν ἐπωνυμία Ἀνατολική Ρωμυλία³⁵. Ὁ Ὄργανικὸς Νόμος τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας περιελάμβανε φιλελεύθερες διατάξεις περὶ ἰσονομίας καὶ ἰσοπολιτείας, οἱ ὁποῖες διασφάλιζαν, θεωρητικὰ τουλάχιστον, τὰ δικαιώματα ὅλων τῶν ἐθνικῶν ομάδων. Οἱ διατάξεις ὅμως αὐτὲς ἔμειναν γράμμα κενὸν γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἐθνότητα, γεγονὸς τὸ ὁποῖο προοιωνίζε δυσμενῶς τὸ μέλλον τῆς στὴν Ἀνατολική Ρωμυλία. Χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ εἰκόνα τὴν ὁποία δίνει³⁶ τὸ 1879 ὁ Ὑποπρόξενος στὴ Φιλιππούπολη Ἀθαν. Ματάλας:

Ἡ κυβερνητικὴ κατάστασις τῆς ἐπαρχίας ἐξακολουθεῖ πάντοτε ἡ αὐτή. Ἐκ δὲ ταύτης ὄχι μόνον οἱ ἐπανερχόμενοι Ὄθωμανοὶ ἀσφάλειαν καμμίαν δὲν ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἡμέτεροι ὁμογενεῖς, ὡς καὶ πάντες οἱ μὴ Βούλγαροι, δὲν εὐρίσκονται ἐν πολὺ κρείττονι καταστάσει. Οὐδεμία ὑπόθεσις εἴτε δικαστικὴ, εἴτε διοικητικὴ διεξάγεται νομίμως. Πᾶς μὴ Βούλγαρος ἔχει ἄδικον.

Εἰδικώτερα γιὰ τὸν Ἑλληνισμό τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἡ κατάσταση ἄρχισε νὰ γίνεται πολὺ δύσκολη. Οἱ Βούλγαροι, στὴν προσπάθειά τους νὰ ἐξουδετερώσουν τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο στὴν περιοχὴ, ἐπεστράτευσαν τὶς γυμναστικὲς ἐταιρεῖες, οἱ ὁποῖες μὲ σχετικὲς "Ὁδηγίες" τὸ 1880 ἐξαπέλυσαν διωγμὸ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν ἀπαγόρευση κάθε δοσοληψίας μὲ αὐτούς, μέτρο τὸ ὁποῖο ἐσημείωσε ἀπόλυτη ἐπιτυχία στὴν ὑπαιθρο³⁷. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἐκλιμακώθηκαν οἱ βουλγαρικὲς ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου. Τὸ 1885 ἔγιναν στὴ Φιλιππούπολη καὶ σὲ ἄλλα ἀστικά κέντρα σοβαρὰ ἐπεισόδια εἰς βάρος τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ: καταλήψεις καὶ διαρπαγὲς ἐλληνικῶν ναῶν, ἐπεισόδια στὰ Ζαρίφεια Ἐκπαιδευτήρια, προσβολὴ τῆς ἐλληνικῆς σημαίας στὴ Φιλιππούπολη κατὰ τὴν ὀνομαστικὴ ἐορτὴ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, εἶναι μερικὰ ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς ἀνθελληνικῆς βουλγαρικῆς πολιτικῆς στὴν Ἀνατολική Ρωμυλία³⁸, μέχρι τὴν προσάρτησή της (Σεπτ. 1885) στὴ Βουλγαρικὴ Ἡγεμονία³⁹.

Κατὰ τὴν προσάρτηση τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἡ ἀφομοίωσή της

35. Βλ. κυρίως Γ. Μέγας, ὁ.π. Μ. Manolova, ὁ.π.

36. Ἐ. Μπελιᾶ, "Ὁ Ἀθανάσιος Ματάλας καὶ ἡ δράση του στὴν Ἀνατολική Ρωμυλία", *Λακωνικαὶ Σπουδαί*, τ. 6 (1982), σσ. 444-445.

37. Ἐ. Μπελιᾶ, "Ὁ Ἀθανάσιος Ματάλας καὶ ἡ δράση του στὴν Ἀνατολική Ρωμυλία", ὁ.π., σ. 445.

38. Κ. Μαμώνη, "Θράκη", *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τ. ΙΔ', σ. 361

39. Χρ. Νάλτσας, *Ἀνατολική Ρωμυλία. Ἡ κατάληψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ ὁ ναυτικὸς ἀποκλεισμός τῆς Ἑλλάδος, 1885-1886*, Θεσσαλονίκη 1963, σσ. 108-147Α.

πρὸς τὴ Βουλγαρικὴ Ἡγεμονία ἀποτελοῦσε ἤδη γεγονός, τὸ ὁποῖο δὲν ἄφηνε στοὺς Ἕλληνες ἐλπίδες καὶ περιθώρια νὰ ἀνατρέψουν τὴν κατάσταση. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1886 ὁ Γενικὸς Πρόξενος στὴ Φιλιππούπολη Γ. Δοκὸς ἀναφέρει⁴⁰:

...ἐπραγματοποιήθη ἡ πλήρης ἀφομοίωσις τῶν διοικητικῶν, οἰκονομικῶν καὶ περὶ στρατιωτικῆς συντάξεως θεσμῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας πρὸς τοὺς τῆς Βουλγαρικῆς Ἡγεμονίας, καταργηθεισῶν πασῶν τῶν διατάξεων τοῦ Ὁργανικοῦ Νόμου.

Στὴ συνέχεια ἡ κατάσταση ἐχειροτέρευσε σὲ τέτοιο βαθμό, ὥστε ὑπῆρξε σκέψη νὰ καταγγεῖλει ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση στὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις τὶς βουλγαρικὲς πιέσεις⁴¹.

Σχετικὰ μὲ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα, οἱ Βούλγαροι ὠργάνωσαν καὶ ἐφήρμοσαν συστηματικὰ σχέδιο ἐπεμβάσεων στὴν ἐλληνικὴ κοινοτικὴ ἐκπαίδευση. Τὸ 1886 ἡ Βουλγαρικὴ Βουλὴ ἐψήφισε νόμο περὶ ἐκπαιδεύσεως, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου 1887 θὰ εἰσήγετο στὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα ὡς ὑποχρεωτικὸ μάθημα ἡ διδασκαλία τῆς βουλγαρικῆς⁴². Ὅπως ἦταν φυσικόν, τὸ μέτρο προεκάλεσε ἀντιδράσεις⁴³ ἐκ μέρους τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ἀνεστάλη δὲ προσωρινὰ ἡ ἐφαρμογὴ του μετὰ ἀπὸ σχετικὲς ἐνέργειες τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὴ Βουλγαρικὴ⁴⁴. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἀναστολὴ ἐφαρμογῆς τοῦ ὡς ἄνω νόμου δὲν διήρκεσε ἐπὶ πολὺ. Ἔτσι, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1888 τὸ ἐλληνικὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν ἀναγκάσθηκε νὰ κάνει συμβιβαστικὲς προτάσεις⁴⁵ νὰ διδάσκεται ἡ βουλγαρικὴ γλῶσσα ἀπὸ Ἕλληνες δασκάλους, πράγμα τὸ ὁποῖο δὲν φαίνεται ὅτι ἐγίνε ἀποδεκτὸ ἀπὸ τὴ βουλγαρικὴ πλευρά. Τέλος, τὸ 1892 στὸ νόμο περὶ ἐκπαιδεύσεως

40. Γ. Δοκός, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 319, 17.4.1886: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1886.

41. Δ. Χρηστίδης, Διευθύνων τὸ Προξενεῖο Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., 16.3.1891: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1891.

42. Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 319, 17.4.1886: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1886.

43. Ἀ. Λογοθέτης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 1334, 13.10.1887: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1887. Ὁ Φιλιππουπόλεως Ἰωακείμ πρὸς Ἀ. Λογοθέτη, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, 12.11.1887: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1888.

44. Στέφ. Δραγούμης, Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν, πρὸς Κλ. Ραγκαβῆ, Γεν. Πρόξενος Σόφιας, ἀρ. 1744, ἐμπιστ. 31.8.1887, καὶ πρὸς Ἐπιτροπὴ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ Παιδείας [στὸ ἐξῆς Ε.Ε.Ε.Π.], ἀρ. 1744, 31.8.1887: Α.Υ.Ε./ Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. ΣΤ', 1887.

45. ΥΠ.ΕΞ. πρὸς Κλ. Ραγκαβῆ, Γεν. Πρόξενος Σόφιας, 25.6.1888: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1888.

ὑπῆρξε πρόβλεψη γιὰ τὴν εἰσαγωγή τῆς βουλγαρικῆς στὰ ἑλληνικά σχολεῖα Μέσης Ἐκπαιδεύσεως⁴⁶. Οἱ σύντονες ἐνέργειες⁴⁷ τῆς ἑλληνικῆς πλευρᾶς γιὰ τὴν ἀναστολή τοῦ μέτρου δὲν ἐκαρποφόρησαν, διότι προσέκρουσαν στὴ βουλγαρικὴ ἀδιαλλαξία καὶ τὴν ἀδιαφορία τῆς Πύλης. Ἔτσι προδιεγράφη τὸ μέλλον τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως στὴν περιοχὴ. Ἄς σημειωθεῖ δὲ ὅτι στὸν ἴδιο νόμο (ἄρθρο 10) ὑπῆρχε πρόβλεψη γιὰ τὸν τρόπο ἰδρύσεως σχολείων στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία ἀπὸ τίς ἄλλες χριστιανικὲς κοινότητες, πλὴν τῆς τῶν ὀρθοδόξων.

Σχετικὰ προβλήματα προεκάλεσε καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐθνικότητας τῶν διδασκόντων στὰ ἑλληνικά σχολεῖα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας. Ὅπως ἀναφέρει⁴⁸ ὁ Γενικὸς Πρόξενος Ἀ. Λογοθέτης, ἡ Βουλγαρικὴ Κυβέρνηση μὲ τὴν ὑπ' ἀρ. 1016/1888 ἐγκύκλιο ἐζήτησε ἀπὸ τὸ Διευθυντὴ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἀναλυτικὰ στατιστικὰ στοιχεῖα γιὰ τοὺς διδάσκοντες σὲ αὐτά, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐθνικότητα καὶ τὴν ὑπηκοότητά τους. Καὶ τοῦτο στὰ πλαίσια τοῦ βουλγαρικοῦ νόμου περὶ ἐκπαιδεύσεως, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο οἱ δάσκαλοι ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὰ σχολεῖα τῆς Βουλγαρικῆς Ἡγεμονίας ἔπρεπε νὰ ἔχουν βουλγαρικὴ ὑπηκοότητα. Τὸ ζήτημα διευθετήθηκε προσωρινῶς μετὰ ἀπὸ παρέμβαση τοῦ Μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως πρὸς τὸ Βούλγαρο Ὑπουργὸ Παιδείας Ζίφκωφ. Ἐπὶ πλέον ὁ Μητροπολίτης ἐπέτυχε νὰ μὴ ἐπεμβαίνουν στὰ Ζαρίφεια οἱ ἐπιθεωρητὲς τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴ Βουλγαρικὴ Κυβέρνηση νὰ γίνεται ἀπ' εὐθείας μὲ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας⁴⁹.

Ἡ κατάσταση αὐτὴ προεκάλεσε στοὺς ἑλληνικοὺς παράγοντες ἔντονο προβληματισμὸ γιὰ τὴ σκοπιμότητα διατηρήσεως τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων στὴ Φιλιππούπολη ἢ τὴ μεταφορὰ τους ἀπὸ αὐτή. Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ Γεν. Πρόξενος Ἀ. Λογοθέτης εἶναι κατηγορηματικὸς. Ὑπογραμμίζει⁵⁰ ὅτι πρέπει νὰ ἐνισχυθοῦν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση τὰ Ζαρίφεια "ἀποτελοῦντα καὶ διὰ τῶν καρπῶν των τὴν μόνην ἐλπίδα τῆς διατηρήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ρωμυλία καὶ τῆς διαδό-

46. Ἀ. Χρηστίδης, Γεν. Πρόξενεῖο Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 724, 20.6.1892: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1892.

47. Ἀ. Χρηστίδης, Γεν. Πρόξενεῖο Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 1083, 11.9.1892: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1892.

48. Ἀ. Λογοθέτης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 738, 28.5.1888: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1888.

49. Ἀ. Λογοθέτης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., 4.7.1889: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1889.

50. Ἀ. Λογοθέτης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 1212, ἐμπιστ., 1.11.1886: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1886.

σεως αὐτοῦ ἐν τῇ λοιπῇ Θράκῃ", καὶ ὅτι πρέπει νὰ παραμείνουν "εἰς τὴν ἀκρόπολιν ταύτην τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης, νὰ μετατεθῶσι δὲ μόνον, ὅταν ἡ ἐκεῖ λειτουργία τους καταστῇ ἀδύνατος".

Ἀνάλογη ἄποψη διατυπώνεται⁵¹ τὸ 1887 καὶ ἀπὸ τὸ Θρακικὸ Φιλεκπαιδευτικὸ Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τούτοις, διατυπώθηκαν καὶ ἀπόψεις γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν Ζαριφείων στὴν Ἀδριανούπολη ἢ στὶς Σαράντα Ἐκκλησίες. Γιὰ τὴν πρώτη περίπτωση συνηγοροῦσε τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ τὸ 1886 καὶ μετὰ ἀπὸ σχετικὲς ἐνέργειες τοῦ ἱατροῦ Γ. Καραπαναγιώτη, ὁ ὁποῖος ὑπηρετοῦσε ὡς Γραμματεὺς στὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο Ἀδριανουπόλεως, ἐλειτουργοῦσε στὴν Ἀδριανούπολη διδασκαλεῖο ἀρρένων, προσηρτημένο ὡς ἀνώτερο τμῆμα στὸ ἐλληνικὸ γυμνάσιο⁵², καθὼς καὶ διδασκαλεῖο θηλέων προσηρτημένο στὸ Ζάπλειο Παρθεναγωγεῖο⁵³. Ἡ πρόταση γιὰ τὶς Σαράντα Ἐκκλησίες στηριζόταν στὸ σκεπτικὸ ὅτι ἦταν ἀπαραίτητο νὰ ἐνισχυθεῖ ἡ περιοχὴ, ἡ ὁποία ἦταν πολὺ ἐκτεθειμένη στὴ βουλγαρικὴ προπαγάνδα, δεδομένου ὅτι εἶχε κοινὰ σύνορα μὲ τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλία, καὶ εἶχε ἐναντι ἄλλων τμημάτων τῆς Θράκης τὸ μεγαλύτερο καὶ συμπαγέστερο βουλγαρικὸ πληθυσμό⁵⁴.

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΖΑΡΙΦΕΙΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

Ὑπὸ τὴν ἐπωνυμία Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα νοοῦνται τὸ τετρατάξιον γυμνάσιο ἀρρένων⁵⁵ καὶ τὸ τριτάξιον παρθεναγωγεῖο στὴ Φιλιππούπολη,

51. Θρακικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως πρὸς ΥΠ.ΕΞ., 27.2.1887: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., φάκ. 29/3, 1887.

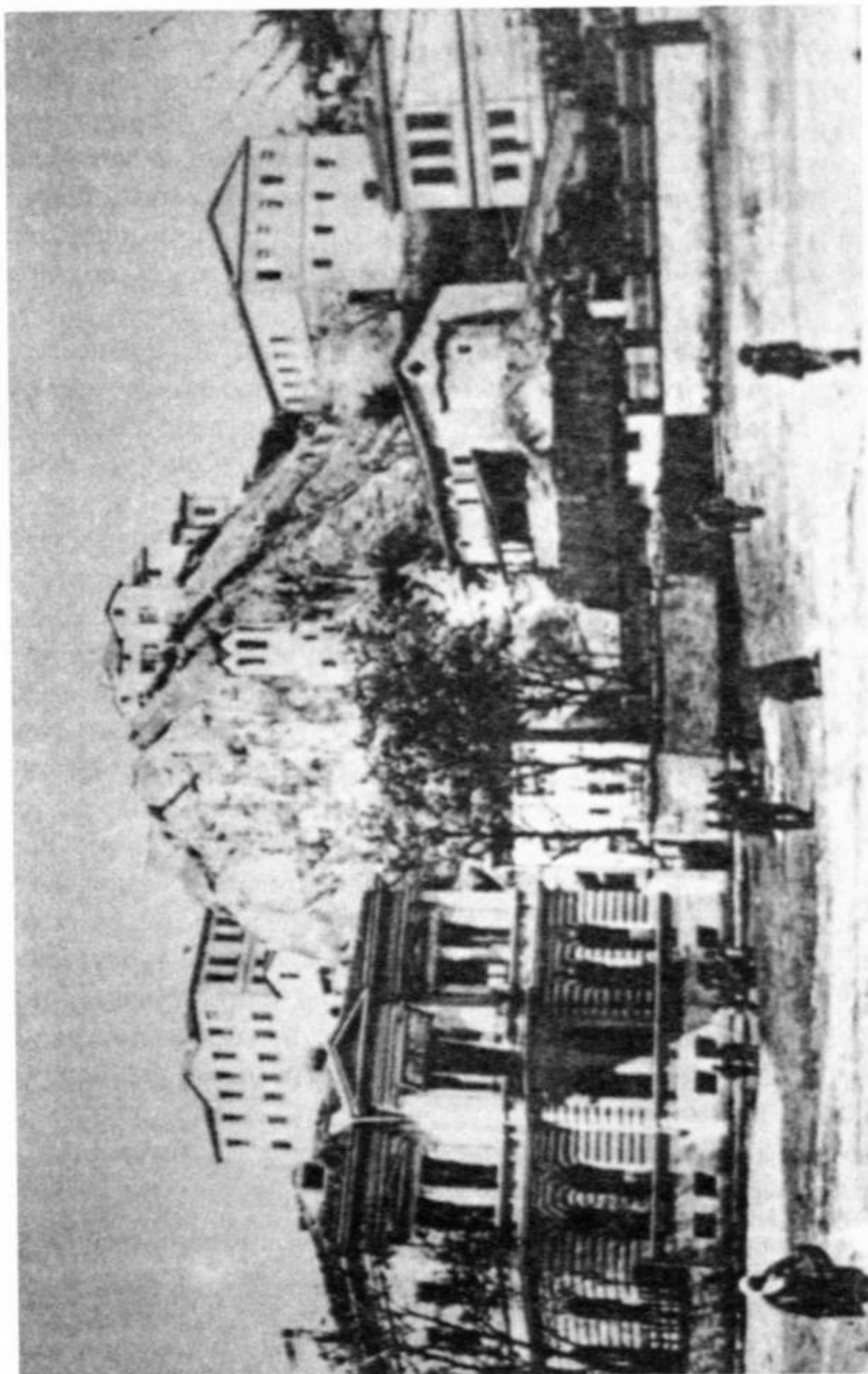
52. Ἀ. Λογοθέτης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 1212, ἐμπιστ. 1.11.1886: Α.Υ.Ε./Β' Ἀρχεῖον, 1886.

53. "Καταστατικὸν τῶν ἐπὶ τὸ σχολειακὸν ἔτος 1885-1886 ὑπὸ τῆς ἐκπαιδευτικῆς καὶ φιλανθρωπικῆς ἀδελφότητος ἐπιβλεπομένων καὶ βοηθουμένων σχολείων": Α.Υ.Ε./Β' Ἀρχεῖον, 1886. Βλ. καὶ Στ. Ψάλτης, *Ἡ Θράκη καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἐν αὐτῇ ἐλληνικοῦ στοιχείου*, Ἀθήνα 1919, σ. 191.

54. Ἀδριανουπόλεως Ματθαῖος πρὸς Ε.Ε.Ε.Π., 30.4.1887, καὶ Πρόξενος Ἀδριανουπόλεως πρὸς Ε.Ε.Ε.Π., ἀρ. 204, 4.5.1887: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἀν. ἀρ. κατ., φάκ. ΣΤ', 1887.

55. Τοῦτο ἀναγνωρίσθηκε τὸ 1885 ὡς ἰσότιμο μὲ τὰ λειτουργοῦντα στὸ ἐλληνικὸ κράτος γυμνάσια. Βλ. Σωτ. Ἀντωνιάδης, "Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλιππουπόλει", ὁ.π., σ. 89. Τὰ λοιπὰ ἀναγνωρισμένα ἐλληνικὰ γυμνάσια τὰ ὁποῖα ἐλειτουργοῦσαν ἐκτὸς τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους ἦσαν: ἡ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολὴ στὴν Κωνσταντινούπολη, ἡ Θεολογικὴ καὶ ἡ Ἑλληνομπορικὴ Σχολὴ στὴ Χάλκη, καὶ τὰ γυμνάσια στὴν Ἀδριανούπολη, στὶς Σέρρες, στὴ Θεσσαλονίκη, στὸ Μοναστήρι, στὴ Σιάτιστα (τὸ Τραπάντζειο), στὸ Τσοτύλι, στὰ Ἰωάννινα (ἡ Ζωσιμαία), στὴν Κορυτσᾶ, στὸ Ἡράκλειο, στὶς Κυδωνιές καὶ στὴ Νεάπολη Κρήτης, στὰ Χανιά, στὴ Μυτιλήνη, στὴ Χίο, στὴ Σάμο (τὸ Πυθαγόρειο), στὴ Σμύρνη, στὶς Κυδωνιές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, στὴ Λευκωσία Κύπρου, στὴν Καισάρεια, στὴν Τραπεζοῦντα (τὸ Ἑλληνικὸν Φροντιστήριον), στὰ Ἱεροσόλυμα (ἡ Θεολογικὴ Σχολή), καὶ στὴν Ἀλεξάνδρεια. Βλ. "Κατάλογος τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀναγνωρισμένων Γυμνασίων": Α.Υ.Ε./Κ.Υ., φάκ. 29/3, 1899.

Τὰ Ζαρίφεια Ἐκπαιδευτήρια Φιλιππουπόλεως.

τά ὅποια ἐλειτουργοῦσαν ὡς διδασκαλεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων ἀντιστοιχῶς⁵⁶. Εἰς αὐτὰ ἐντάσσονται "ἐλληνικὸ" σχολεῖο ἀρρένων καὶ δύο ἀστικές σχολές ἀρρένων καὶ θηλέων. Σύμφωνα μὲ τὸ περιεχόμενο τῶν σπουδῶν τῶν παρεχομένων σὲ αὐτά, τὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸ Γυμνασιάρχῃ καὶ Διευθυντῇ τους Ἰω. Βεργάδῃ "ἀτελὲς μῖγμα φιλολογικοῦ γυμνασίου, πρακτικοῦ λυκείου καὶ διδασκαλείου"⁵⁷. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς δὲν ἀπέχει ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, δεδομένου ὅτι ἡ διδακτέα ὕλη στὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα ἦταν συνδυασμὸς τῆς διδακτέας ὕλης τῶν γυμνασίων καὶ τῶν διδασκαλείων τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους.

Τὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα ἀπετέλεσαν, ἤδη ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς λειτουργίας τους, ἀντικείμενο πολλῶν ἐκθέσεων προξενικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν παραγόντων, κυρίως πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ Παιδείας⁵⁸, ἡ ὁποία εἶχε ἀπὸ τὸ 1886 καὶ ἐξῆς τὴν εὐθύνῃ γιὰ τὴν ἄσκηση τῆς ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους πρὸς τὶς ἀλύτρωτες ἐπαρχίες Ἡπειρο, Μακεδονία καὶ Θράκη. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς σχετικὲς ἐκθέσεις ἔχουν συνταχθεῖ ἀπὸ τοὺς διευθυντὲς τῶν Ζαριφείων, παρέχουν δέ, ἰδιαιτέρως ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1880 καὶ ἐξῆς, πολλὰ καὶ σημαντικὰ πληροφορία γιὰ τὴ λειτουργία τῶν ἐκπαιδευτηρίων αὐτῶν, οἱ ὁποῖες δὲν ἀναφέρονται σὲ ἄλλες πηγές. Εἰδικώτερα στὶς ἐκθέσεις αὐτὲς παρέχονται στατιστικὰ στοιχεῖα γιὰ δασκάλους καὶ μαθητὲς, ποιοτικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν κατάρτιση καὶ ἐπίδοση τῶν πρώτων καὶ τὴν πρόοδο τῶν δευτέρων καὶ στοιχεῖα γιὰ τὴ διδακτέα ὕλη. Ἐπὶ πλέον στὶς ἐκθέσεις διατυπώνονται ἀπόψεις καὶ γίνονται προτάσεις γιὰ τὴν καλύτερη καὶ ἀποδοτικώτερη λειτουργία τῶν Ζαριφείων, κυρίως σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴ διδακτέα ὕλη, τὴ μέθοδο διδασκαλίας καὶ τὸ ρόλο τὸν ὁποῖο ἐπέβαλε νὰ διαδραματίσουν ἡ συγκυρία τῆς ἐποχῆς. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἀπὸ τὶς ἐν λόγω ἀπόψεις καὶ προτάσεις μπορεῖ νὰ ἀνιχνευθεῖ ὁ προβληματισμὸς τῆς ἐποχῆς γιὰ τὴν ποιοτικὴ ἀναβάθμιση τῆς ἐκπαιδεύσεως καί, κυρίως, γιὰ τὸ ρόλο τῆς ὡς παράγοντος ἀλυτρωτικῆς πολιτικῆς.

Ἀπὸ τὶς πρῶτες σχετικὲς πληροφορίες προκύπτει⁵⁹ ὅτι τὸ 1887 στὰ

56. Ἀνάλογη πρακτικὴ ἐφαρμοσθῆκε καὶ στὸ γυμνάσιο καὶ τὸ παρθεναγωγεῖο Ἀδριανουπόλεως, τὰ ὅποια ἐλειτουργοῦσαν καὶ ὡς διδασκαλεῖα.

57. "Τὰ πεπραγμένα ἐν τοῖς Ζαριφείοις Διδασκαλείοις κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1899-1900", 21.6.1900: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. ΙΓ', 1900-1901.

58. Στοιχεῖα γιὰ τὶς ἐνέργειες τῆς Ἐπιτροπῆς αὐτῆς στὴ Θράκη βλ. εἰς Ἑ. Μπελιᾶ, Ἐκπαίδευση καὶ ἀλυτρωτικὴ πολιτικὴ. Ἡ περίπτωση τῆς Θράκης, ὁ.π., σσ. 107-111, 126-129, 224-226.

59. Ἀ. Λογοθέτης, Γεν. Πρόξενος Φιλίππουπόλεως, πρὸς Ε.Ε.Ε.Π., ἀρ. 378, 12.5.1887: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. ΣΤ', 1887.

Ζαρίφεια Διδασκαλεία, στὰ ὁποῖα ἐλειτουργοῦσαν δύο οἰκοτροφεία ἀρρένων καὶ θηλέων, ὑπηρετοῦσαν 11 δάσκαλοι καὶ 5 δασκάλες καὶ ἐφοιτοῦσαν 144 μαθητὲς καὶ 224 μαθήτριες⁶⁰. Σημειώνεται ἐπίσης ὅτι ἡ ἐτήσια δαπάνη γιὰ τὴ λειτουργία τῶν Ζαριφείων ἀνέρχεται σὲ 1600 λίρες Τουρκίας, ἀπὸ τὶς ὁποῖες 1000 λίρες προέρχονται ἀπὸ τὸ κληροδότημα Γ. Ζαρίφη καὶ τὸ ὑπόλοιπο ἀπὸ τὶς εἰσφορὲς τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Φιλιππουπόλεως, ἡ ὁποία, ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη, εἶχε διαθέσει γιὰ τὴ στέγαση τῶν Διδασκαλείων τὶς κτιριακὲς ἐγκαταστάσεις τοῦ γυμνασίου καὶ τοῦ παρθεναγωγείου τῶν Ζαριφείων.

Τὸ 1888 ὁ Διευθυντὴς τῶν Ζαριφείων Γυμνασιάρχης Γ. Σωτηριάδης παρέχει σὲ ἔκθεσή του⁶¹ ἀναλυτικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν στὸ "ἐλληνικὸ" σχολεῖο καὶ τὸ γυμνάσιο, γιὰ τὴ διδακτέα ὕλη, γιὰ τὴν κατάρτιση καὶ τὴν ἐπίδοση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προσωπικοῦ. Σύμφωνα μὲ πῖνακα⁶² συνημμένο στὴν ἔκθεση αὐτή, κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 1880-1889 στὸ "ἐλληνικὸ" σχολεῖο ἐφοίτησαν 705 μαθητὲς καὶ στὸ γυμνάσιο 655.

Ἀναλυτικὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν παρίσταται κατὰ σχολικὰ ἔτη ὡς ἀκολούθως:

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ	ΜΑΘΗΤΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ	ΜΑΘΗΤΕΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ
1880/1881	69	42
1881/1882	64	60
1882/1883	74	76
1883/1884	80	87
1884/1885	94	96
1885/1886	91	98
1886/1887	80	64
1887/1888	79	60
1888/1889	74	72

60. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς δὲν μεταβάλλεται σημαντικὰ στὰ ἐπόμενα χρόνια. Βλ. "Ζαρίφεια Διδασκαλεία. α. Ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ Γυμνάσιον. Ἔτος σχολικὸν 1888/ 89. Στατιστικὴ καὶ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων", Σεπτ. 1888: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1888, καὶ "Κατάλογος τῶν ἐν Ἀνατολικῇ Ρωμυλῖᾳ ἐλληνικῶν σχολείων:" 24.9.1892 : Α.Υ.Ε. / Β' Ἀρχεῖον, 1892, ὅπου καταγράφονται 188 μαθητὲς στὸ "ἐλληνικὸ" σχολεῖο καὶ τὸ γυμνάσιο, καὶ 248 μαθήτριες στὸ παρθεναγωγεῖο.

61. Γ. Σωτηριάδης, Διευθυντὴς Ζαριφείων, πρὸς Ἀ. Λογοθέτη, Γεν. Πρόξενο Φιλιππουπόλεως, 6.11.1888: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1888.

62. "Ζαρίφεια Διδασκαλεία. α. Ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ Γυμνάσιον. Ἔτος σχολικὸν 1888/ 89. Στατιστικὴ καὶ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων", Σεπτ. 1888: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1888.

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τοῦ πίνακα προκύπτει ὅτι: 1. Κατὰ τὴν πενταετία 1880-1885 παρατηρεῖται προοδευτικὴ αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν, ἐνῶ μετὰ τὴν προσάρτηση τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας στὴ Βουλγαρικὴ Ἡγεμονία, τὸ 1885, καὶ μέχρι τὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1880 παρατηρεῖται μικρὴ μείωση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν, ἡ ὁποία ὁμως δὲν ἐπηρεάζει οὐσιαστικὰ τὴν εἰκόνα ἀκμῆς ποὺ ἐμφανίζουν τὰ Ζαριφεία. 2. Παρατηρεῖται ισόρροπη αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν τοῦ "ἐλληνικοῦ" σχολείου καὶ τοῦ γυμνασίου, γεγονὸς τὸ ὁποῖο δηλώνει ὅτι ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς τῶν φοιτῶντων στὸ "ἐλληνικὸν" σχολεῖο συνέχιζε τὶς σπουδές του στὸ γυμνάσιο.

Στὴν ἐκθεση παρέχεται καὶ πίνακας⁶³ κατανομῆς τῶν κατὰ ἐβδομάδα ὥρῶν διδασκαλίας στὸ "ἐλληνικὸν" σχολεῖο καὶ τὸ γυμνάσιο τῶν Ζαριφείων, ἡ σύνταξη τοῦ ὁποίου, ὅπως σημειώνει ὁ Γ. Σωτηριάδης, ἐγινε ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδακτέας ὕλης τῶν ἀντιστοίχων σχολείων τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ὠρισμένες δὲ τροποποιήσεις ὑπαγορεύθηκαν ἀπὸ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς λειτουργίας τοῦ γυμνασίου ὡς διδασκαλείου καὶ ἀπὸ τὶς περιστάσεις τοῦ τόπου: "Γνώμων τῆς οἰκονομίας τῶν πραγμάτων ἐκρίθη τὸ δέον ἀλλὰ καὶ τὸ δυνατόν ἅμα γενέσθαι".

Ἀπὸ τὸν πίνακα αὐτὸν προκύπτει ὅτι πράγματι ἡ διδακτέα ὕλη τοῦ γυμνασίου τῶν Ζαριφείων εἶναι κατὰ κανόνα ἡ αὐτὴ μὲ τὴν ὕλη τῶν γυμνασίων τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους⁶⁴. Ἐπὶ πλέον ὕλη εἶναι ἡ διδασκαλία παιδαγωγικῶν μαθημάτων στὶς δύο τελευταῖες τάξεις τοῦ γυμνασίου, σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα τῶν δύο τελευταίων τάξεων (δευτέρας καὶ τρίτης) τῶν διδασκαλείων⁶⁵ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους καὶ ἡ διδασκαλία τῆς Βουλγαρικῆς ὡς ὑποχρεωτικοῦ μαθήματος στὶς δύο τελευταῖες τάξεις τοῦ γυμνασίου. Ἀπὸ τὴν ἴδια ἐκθεση προκύπτει ἐπίσης ὅτι οἱ μαθητὲς οἱ ὁποῖοι προετοιμάζοντο νὰ ἀκολουθήσουν τὸ διδασκαλικὸ κλάδο ἔκαναν πρακτικὴ ἄσκηση στὴν ἀστικὴ σχολὴ ἀρρένων τῶν Ζαριφείων. Ἐξ ἄλλου, ἀπὸ τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα μαθημάτων ποὺ περιλαμβάνεται στὴν ἐκθεση, μαρτυροῦνται τὰ ἐν χρήσει διδακτικὰ ἐγχειρίδια, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν συμπίπτουν μὲ τὰ χρησιμοποιούμενα στὰ σχολεῖα τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους.

63. "Ζαριφεία Διδασκαλεῖα. α. Ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ Γυμνάσιον. Ἔτος σχολικὸν 1888/ 89. Στατιστικὴ καὶ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων", Σεπτ. 1888: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1888.

64. Δ. Ἀντωνίου, *Τὰ προγράμματα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης (1833-1929)*, τ. Α', Ἀθήνα 1987, σσ. 294-297 (Πρόγραμμα γυμνασίων, 1886).

65. Δ. Ἀντωνίου, ὁ.π. τ. Β', Ἀθήνα 1988, σσ. 139-142. (Πρόγραμμα διδασκαλείων ἀρρένων, 1888).

Ἀναλυτικά καὶ σημαντικά στοιχεῖα γιὰ τὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεία παρέχονται σὲ Ἀπολογισμό τῆς λειτουργίας τους κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1899-1900 συνταχθέντα ἀπὸ τὸ Γυμνασιάρχῃ Ἰω. Βεργάδῃ. Εἰς αὐτὸν περιλαμβάνονται τὰ Πεπραγμένα τῶν Ζαριφείων⁶⁶ κατὰ τὸ ὡς ἄνω σχολικὸ ἔτος, Ἀναλυτικὰ προγράμματα μαθημάτων τῶν διδασκαλείων ἀρρένων⁶⁷ καὶ θηλέων⁶⁸ καὶ τῆς ἀστικῆς σχολῆς θηλέων⁶⁹, Στατιστικὰ διαγράμματα περὶ τῶν μαθητῶν καὶ τῶν μαθητριῶν⁷⁰, Κατάλογος τῶν ἀποφοίτων⁷¹, Ἀπολογισμὸς⁷² ἐσόδων καὶ ἐξόδων χρήσεως 1899-1900.

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν δεδομένων τοῦ ὡς ἄνω Ἀπολογισμοῦ προκύπτουν τὰ ἀκόλουθα ἐπὶ μέρους στοιχεῖα:

Στὸ παρθεναγωγεῖο προσαρτήθηκε ἡ ἕκτη τάξη τῆς ἀστικῆς σχολῆς θηλέων καὶ ἔτσι τὸ παρθεναγωγεῖο ἔγινε τετρατάξιον, ὅπως ἀπαιτοῦσε ὁ νέος κανονισμὸς τῶν Ζαριφείων. Παρὰ τὴ ρύθμιση αὕτη, δὲν ὑπῆρξε οὐσιαστικὴ ἀναβάθμιση τοῦ παρθεναγωγείου σὲ γυμνάσιον ἀντιστοίχου ἐπιπέδου μὲ τὸ γυμνάσιον ἀρρένων τῶν Ζαριφείων γιὰ δύο λόγους: 1. Σὲ αὐτὸ εἰσήγοντο μαθήτριες ἀπόφοιτες τῆς ἀστικῆς σχολῆς, δηλ. ἐπιπέδου δημοτικοῦ σχολείου, ἐνῶ στὸ γυμνάσιον ἀρρένων εἰσήγοντο μαθητὲς ἀπόφοιτοι τοῦ "ἐλληνικοῦ" σχολείου⁷³. 2. Σύμφωνα μὲ τὴ διδακτέα ὕλη, ἡ ὁποία εἶναι κατὰ κανόνα ἡ ἴδια μὲ τὴν ὕλη τῶν διδασκαλείων θηλέων τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους⁷⁴, μὲ ἐπὶ πλέον μάθημα τὴ βουλγαρικὴ γλῶσσα, ἡ τρίτη τάξη τούτου ἀντιστοιχοῦσε πρὸς τὴ δευτέρα τάξη τοῦ γυμνασίου

66. "Τὰ πεπραγμένα ἐν τοῖς Ζαριφείοις Διδασκαλείοις κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1899-1900", 21.6.1900: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἄρ. κατ., φάκ. ΙΓ', 1901.

67. "Ἀναλυτικὸν Πρόγραμμα τοῦ Γυμνασίου τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων", 28.5.1900: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἄρ. κατ., φάκ. ΙΓ', 1901.

68. "Πρόγραμμα τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων τῶν θηλέων", 9.6.1900: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἄρ. κατ., φάκ. ΙΓ', 1901.

69. "Πρόγραμμα τῆς ΣΤ' τάξεως τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς τῶν θηλέων", 9.6.1900: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἄρ. κατ., φάκ. ΙΓ', 1901.

70. "Στατιστικὴ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων Φιλιππουπόλεως. Στατιστικὴ τῶν ἐν τοῖς Ζαριφείοις Διδασκαλείοις μαθητευομένων κατὰ πατρίδα καὶ τάξιν, Α' Γυμνάσιον θηλέων", 25.5.1900, "Στατιστικὴ τῆς προόδου τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1899-1900, Α' Γυμνάσιον ἀρρένων, Β' Γυμνάσιον θηλέων", 16.6.1900: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἄρ. κατ., φάκ. ΙΓ', 1901.

71. "Κατάλογος τῶν ἀποφοίτων", 16.6.1900: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἄρ. κατ., φάκ. ΙΓ', 1901.

72. "Ἀπόσπασμα Ἀπολογισμοῦ τῶν ἐν Φιλιππουπόλει Ζαριφείων Διδασκαλείων τῆς χρήσεως τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1899/1900 κεκλεισμένου τὴν 31 Αὐγούστου 1900", 14.9.1900: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἄρ. κατ., φάκ. ΙΓ', 1901.

73. Ν. Φουντούλης, "Σημείωμα περὶ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων Φιλιππουπόλεως", 27.6.1902: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., φάκ. 29/3, 1902.

74. Δ. Ἀντωνίου, ὁ.π., τ. Β', σσ. 188-190 (Πρόγραμμα διδασκαλείων θηλέων, 1897).

τῶν ἀρρένων.

Σχετικά με τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν καὶ τῶν μαθητριῶν στὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα παρέχονται οἱ ἑξῆς πληροφορίες: Στὸ γυμνάσιο ἀρρένων φοιτοῦν 97 μαθητές. Ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς τούτων, 78 μαθητές, ἥτοι ποσοστὸ 80%, προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἀνατολική Ρωμυλία καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν περιφέρεια Φιλιππουπόλεως (59 μαθητές, ποσοστὸ 75%) καὶ μάλιστα τὴν Φιλιππούπολη (40 μαθητές, ποσοστὸ 51%) καὶ 11 μαθητές, ποσοστὸ 11%, ἀπὸ τὴν Ἀνατολική καὶ τὴ Δυτική Θράκη. Στὸ παρθεναγωγεῖο φοιτοῦν 65 μαθήτριες, προερχόμενες σὲ ποσοστὸ 72% ἀπὸ τὴν Ἀνατολική Ρωμυλία (47 μαθήτριες), ἀπὸ τὶς ὁποῖες 37, ἥτοι ποσοστὸ 78%, ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη, καὶ 10 μαθήτριες, ποσοστὸ 15%, ἀπὸ τὴν Ἀνατολική Θράκη. Ἡ ἡλικία τῶν μαθητῶν κυμαίνεται ἀπὸ 17 ἕως 20 ἐτῶν, καὶ ἡ κοινωνικὴ τους προέλευση, σύμφωνα με τὸ δηλούμενο ἐπάγγελμα τοῦ πατέρα τους, εἶναι ἀστική.

Τὸν ἴδιο περίπου ἀριθμὸ μαθητῶν τοῦ γυμνασίου καὶ μαθητριῶν τοῦ παρθεναγωγείου, 93 καὶ 60 ἀντιστοίχως, δίνει τὸ 1902 ὁ Γυμνασιάρχης καὶ Διευθυντὴς τῶν Ζαριφείων Ἀθαν. Φυλακτός⁷⁵. Τὰ στοιχεῖα τὰ σχετικὰ με τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν στὰ Ζαρίφεια συμπληρώνονται καὶ ἀπὸ ἄλλη ἐμπιστευτικὴ ἐκθεση⁷⁶ τοῦ 1901. Σύμφωνα με αὐτή, κατὰ τὴν 25ετία λειτουργίας τῶν Ζαριφείων ἀπεφοίτησαν ἀπὸ τὰ σχολεῖα 262 μαθητές καὶ 228 μαθήτριες, ἀπὸ δὲ τὰ Διδασκαλεῖα 98 δάσκαλοι καὶ 66 δασκάλες.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν καὶ τῶν μαθητριῶν τῶν Ζαριφείων σχολείων καὶ Διδασκαλείων εἶναι ἐνδεικτικὸς μιᾶς σταθερᾶς ἀκμῆς τῶν Ζαριφείων κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 19ου αἰ. καὶ μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ. Καὶ τοῦτο παρὰ τὶς σοβαρὲς ἀντιξοότητες ποὺ ἀντιμετώπιζε ὁ Ἑλληνισμὸς στὴν Ἀνατολική Ρωμυλία.

Ἐνδεικτικὰ τῆς ἐπιδόσεως τῶν μαθητῶν καὶ τῶν μαθητριῶν στὰ Ζαρίφεια, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐπιπέδου σπουδῶν σὲ αὐτά, εἶναι τὰ στατιστικὰ στοιχεῖα τὰ ἀναφερόμενα στὸν ἀριθμὸ τῶν προακτέων καὶ τῶν ἀποφοίτων⁷⁷ τοῦ "ἐλληνικοῦ" σχολείου, τοῦ γυμνασίου καὶ τοῦ παρθεναγωγείου, καὶ στὸ βαθμὸ ἀπολυτηρίου τῶν ἀποφοίτων τοῦ γυμνασίου⁷⁸. Σύμφωνα

75. Ἀθαν. Φυλακτός, Διευθυντὴς Ζαριφείων, πρὸς Ε.Ε.Ε.Π., 10.7.1902: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. Β', 1902.

76. Ν. Σκωτίδης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 107, ἐμπιστ., 18.6.1901: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. Η', 1901.

77. "Στατιστικὴ τῆς προόδου τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1899-1900, Α' Γυμνάσιον ἀρρένων, Β' Γυμνάσιον θηλέων", 16.6.1900: ΑΥΕ/Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. ΙΓ', 1901.

78. Κατάλογος τῶν ἀποφοίτων", 16.6.1900: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. ΙΓ', 1901.

μέ τὰ στοιχεῖα αὐτά, κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1899-1900 ἀπὸ τοὺς 100 μαθητὲς τοῦ "ἐλληνικοῦ" σχολείου καὶ τοὺς 97 τοῦ γυμνασίου προήχθησαν ἀντιστοίχως 64 καὶ 63 μαθητές, ποσοστὸ 64% καὶ 63%. Ἀπὸ δὲ τὶς 65 μαθήτριες τοῦ παρθεναγωγείου προήχθησαν 56, ποσοστὸ 86%. Ἐξ ἄλλου, ἀπὸ τὸ γυμνάσιο ἐπὶ 21 ἐγγεγραμμένων στὴν τελευταία τάξη μαθητῶν ἀπεφοίτησαν 14, ποσοστὸ 66%, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 5, ποσοστὸ 36%, μὲ βαθμὸ λίαν καλῶς καὶ 9, ποσοστὸ 64%, μὲ βαθμὸ καλῶς. Ἀπὸ τὸ παρθεναγωγεῖο ἀπεφοίτησαν καὶ οἱ 16 ἐγγεγραμμένες στὴν τελευταία τάξη μαθήτριες.

Σύμφωνα μὲ τὸν ἤδη ἀναφερθέντα Ἀπολογισμό⁷⁹, τὰ ἔσοδα τῶν Ζαριφείων προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὴν ἐτησίᾳ ἐπιχορήγηση τοῦ Γ. Ζαρίφη (1000 λίρες Τουρκίας ἢτοι 22.710 δρχ.)⁸⁰, τὰ τροφεῖα τῶν ιδιοσυντηρητῶν μαθητῶν, τὰ δίδακτρα καὶ τὴν ἔκδοση πτυχίων τῶν τελειοφοίτων. Οἱ δαπάνες καλύπτουν κυρίως τὴ μισθοδοσίᾳ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, ἀκολουθεῖ δὲ ἡ συντήρηση τῶν οἰκοτροφείων καὶ τὰ λειτουργικὰ ἔξοδα τῶν διδασκαλείων. Τὸ σχολικὸ ἔτος 1899-1900 τὰ ἀναγραφόμενα ἔσοδα ἀνέρχονται σὲ δρχ. 40.604,48, ἀπὸ τὶς ὁποῖες δρχ. 22.710, ποσοστὸ 55%, προέρχονται ἀπὸ τὴ χορηγία Ζαρίφη, τὰ δὲ ἔξοδα σὲ δρχ. 50.904,465. Γιὰ τὸ ὡς ἄνω ἔτος τὸ ἔλλειμμα, δρχ. 10.299,985, καλύφθηκε ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα Φιλιππουπόλεως.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰ., παρὰ τὴ βουλγαρικὴ πίεση, ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότητα Φιλιππουπόλεως ἐπιδεικνύει μεγάλη δραστηριότητα γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων. Σύμφωνα μὲ ἀναφορὰ⁸¹ τοῦ Μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, οἱ κυριώτερες ἐνέργειες τῆς Κοινότητος διαγράφονται ὡς ἑξῆς: 1. Ἀγορὰ οἰκήματος γιὰ τὴ στέγαση τοῦ Οἰκοτροφείου τῶν ἀρρένων. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἀπηλλάγη ὁ προϋπολογισμὸς τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἀπὸ ἐτησίᾳ δαπάνη ἐνοικίου 1500 φρ. 2. Δαπάνη 16.500 φρ. γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ ἀγορασθέντος κτιρίου τοῦ Οἰκοτροφείου, καθὼς καὶ τῶν κτιρίων στὰ ὁποῖα στεγάζονται τὸ γυμνάσιο ἀρρένων καὶ τὸ παρθεναγωγεῖο. 3. Ἐπίπλωση τῆς σχολῆς ἡ ὁποία εἶχε ἰδρυθεῖ τὸ 1900 δαπάναις τοῦ Γρηγ. Μαρασλῆ⁸². Σὲ αὐτὴ ἐγκαταστάθηκαν τὸ γυμνάσιο καὶ ἡ

79. "Ἀπόσπασμα Ἀπολογισμοῦ τῶν ἐν Φιλιππουπόλει Ζαριφείων Διδασκαλείων τῆς χρήσεως τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1899/ 1900 κεκλεισμένου τὴν 31 Αὐγούστου 1900", 14.9.1900: Α.Υ.Ε./ Κ.Υ., ἀν. ἀρ. κατ., φάκ. ΙΓ', 1901.

80. Ἡ ἰσοτιμία τουρκικῆς λίρας καὶ ἐλληνικῆς δραχμῆς ἦταν τότε 1λ. = 22,71 δρχ.

81. Ὁ Φιλιππουπόλεως πρὸς τὸ ΥΠ.ΕΞ., 9.5.1903: Α.Υ.Ε./ Κ.Υ., Μακεδονικὸν Ζήτημα, 1903.

82. Κ. Μαμώνη, "Θράκη", Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τ. ΙΔ', σ. 367. Βιογραφικὰ τοῦ Μαρασλῆ βλ. εἰς Θρακικά, Παράρτημα τ. Γ', ὁ.π., σσ. 191-192.

ἀστική σχολή τῶν ἀρρένων. 4. Ἐπισκευὴ ἐνὸς ἀπὸ τὰ κενωθέντα σχολικὰ κτίρια τῆς Κοινότητος καὶ ἐγκατάσταση σὲ αὐτὸ τοῦ Οἰκοτροφείου τῶν θηλέων. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἐπῆλθε μείωση ἐτησίας δαπάνης ἐνοικίου 55 λιρῶν Τουρκίας. 5. Ἀγορὰ ὀργάνων Φυσικῆς, Χημείας, Φυσικῆς Ἱστορίας, Γεωγραφίας καὶ Γυμναστικῆς. Ἐχουν δαπανηθεῖ ἤδη 5.500 φρ., γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση δὲ τοῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν Ζαριφείων ἔχει προϋπολογισθεῖ ἐπὶ πλεόν δαπάνη 2.500 φρ. 6. Μετάκληση ἀπὸ τὴν Ἀθήνα "διδασκαλιστῇ" γιὰ τὴ διεύθυνση τῆς ἀστικῆς σχολῆς τῶν ἀρρένων καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῆς γυμναστικῆς στὴ σχολὴ αὐτὴ καὶ στὸ γυμνάσιο. Ἡ μετάκληση κρίθηκε ἀπαραίτητη γιὰ τὴν προετοιμασία κατηρτισμένων μαθητῶν γιὰ τὸ γυμνάσιο. 7. Παροχὴ δωρεὰν φοιτήσεως στὰ 3/4 τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου καὶ τῶν ἄλλων σχολείων. 8. Χορήγηση στοὺς ἀπόρους μαθητὲς δωρεὰν βιβλίων καὶ γραφικῆς ὕλης, ἐτησίας δαπάνης 1500 φρ. 9. Συσσίτιο γιὰ 100 καὶ πλεόν ἀπόρους μαθητὲς. Οἱ τελευταῖες παροχὲς ἐντάσσονται στὰ μέτρα γιὰ τὴν ἐξουδετέρωση τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, δεδομένου ὅτι τὰ βουλγαρικὰ σχολεῖα παρεῖχαν δωρεὰν στέγαση, σίτιση καὶ φοίτηση.

Ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη, ἡ διδακτέα ὕλη στὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα συνέπιπτε κατὰ κανόνα μὲ τὴν ὕλη τῶν διδασκαλείων τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους⁸³. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰ. καὶ στὰ πλαίσια τοῦ προβληματισμοῦ γιὰ τὴν ἀποτελεσματικότητα τῆς ἐκπαιδεύσεως ὡς παράγοντος ἀλυστρωτικῆς πολιτικῆς μελετῶνται, ἐκτὸς ἄλλων, καὶ τρόποι γιὰ τὴν καλύτερη ὀργάνωση τῶν σπουδῶν στὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα μὲ στόχο τὴ βελτίωση τῆς ἀποδόσεώς τους στὸ ἐπίπεδο τῆς καταρτίσεως δασκάλων. Ἐνδεικτικὴ ἐν προκειμένῳ εἶναι ἔκθεση⁸⁴ τοῦ Γυμνασιάρχου καὶ Διευθυντῆ τῶν Ζαριφείων Ἀθαν. Φυλακτοῦ τοῦ 1902, στὴν ὁποία προτείνονται τὰ ἑξῆς: 1. Νὰ προσαρτηθοῦν στὸ γυμνάσιο οἱ δύο ἀνώτερες τάξεις τῆς ἀστικῆς σχολῆς, νὰ αὐξηθοῦν ἀπὸ 9 σὲ 12 οἱ ἐβδομαδιαῖες ὥρες τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν καὶ νὰ ἐνισχυθεῖ ἡ διδασκαλία τῶν ὀνομαζομένων τεχνικῶν μαθημάτων, Ὡδικῆς Ἰχνογραφίας καὶ Γυμναστικῆς. 2. Νὰ προστεθεῖ μία τάξη στὸ παρθεναγωγεῖο, καὶ νὰ δοθεῖ ἔμφαση στὴ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς σὲ αὐτό, καὶ νὰ ἐνισχυθοῦν τὰ τεχνικὰ μαθήματα, Ὡδική, Ἰχνογραφία, ἐργόχειρα, τὰ Παιδαγωγικά καὶ ἡ Ψυχολογία.

Ἀπὸ τίς προτάσεις αὐτὲς ἀνιχνεύονται ὠρισμένες τάσεις ποὺ ἐπικρατοῦν σχετικὰ μὲ τὸ ρόλο τῶν δύο σχολείων: Τὸ γυμνάσιο ἔχει σαφῆ θεωρητικὸ προσανατολισμό. Πρωτεύουσα θέση σὲ αὐτὸ ἔχει ἡ ἀρτία γλωσ-

83. Βλ. Δ. Ἀντωνίου, ὁ.π., τ. Β', Ἀθήνα 1988, σσ. 139-142. (Πρόγραμμα διδασκαλείων ἀρρένων, 1888) καὶ σσ. 188-190 (Πρόγραμμα διδασκαλείων θηλέων, 1897).

84. Ἀθαν. Φυλακτός, Διευθυντῆς Ζαριφείων, πρὸς Ε.Ε.Ε.Π., 10.7.1902: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. Β', 1902.

σική κατάρτιση διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς. Ἡ κατάρτιση αὕτη ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀποτελοῦσε τὸ κυριώτερο ἐπαγγελματικὸ ἐφόδιο τοῦ δασκάλου, ἀφ' ἐτέρου δὲ παρεῖχε στοὺς μαθητὲς τὴ δυνατότητα γιὰ ἀνώτερες σπουδές. Ἰδιαιτέρα σημασία ἐδίδετο στὴν πρόσθετη ἐπαγγελματική κατάρτιση διὰ τῆς Ἰχνογραφίας καὶ μάλιστα τῆς Ὠδικῆς, δεδομένου ὅτι ἡ τελευταία θὰ ἐκάλυπτε τὶς ἀνάγκες δασκάλου καὶ ψάλτη, καθὼς καὶ στὴν ἄσκηση τοῦ σώματος διὰ τῆς Γυμναστικῆς, ἡ ὁποία θὰ προετοίμαζε ἱκανοὺς στρατιῶτες. Στὸ παρθεναγωγεῖο ἡ προβολὴ τῆς διδασκαλίας τῆς νεοελληνικῆς ἀνάγει σὲ διπλὸ στόχο: Στὴ μετάδοση τοῦ γνωστικοῦ ἀντικειμένου στοὺς ἐλληνοφώνους μαθητὲς σὲ γλῶσσα οἰκειότερα πρὸς τὴ μητρική τους. Στὴν ἀντιμετώπιση, μὲ τὴ χρῆση τῆς νεοελληνικῆς, τοῦ χάσματος ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς μαθητὲς ποὺ δὲν εἶχαν μητρικὴ γλῶσσα τὴν ἐλληνικὴ καὶ τὴ συνακόλουθη προσέλκυσή τους στὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο. Ἐξ ἄλλου, ἡ ὑπογράμμιση τῆς ἀνάγκης διδασκαλίας παιδαγωγικῶν μαθημάτων καὶ Ψυχολογίας ἀνάγει στὴν ἀντίληψη ὅτι ὁ ρόλος τοῦ σχολείου δὲν περιοριζόταν στὴ μετάδοση γνώσεων, ἀλλὰ ἐπεκτεινόταν καὶ στὴ διάπλαση χαρακτήρων, ρόλος ὁ ὁποῖος ἀνατίθεται κατὰ κύριο λόγο στὴ γυναίκα δασκάλα.

Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἔμφαση στὴ γλωσσικὴ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν πρακτικὴ τῶν Βουλγάρων, οἱ δάσκαλοι τῶν ὁποίων ἐδίδασκαν στὴ γλῶσσα τῶν μαθητῶν τους καὶ στὴν ἴδια γλῶσσα εἶχαν γραφεῖ τὰ σχολικά τους ἐγχειρίδια. Μὲ τὴ Γυμναστικὴ, ἐξ ἄλλου, λαμβάνεται μέτρο γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς βουλγαρικῆς προκλήσεως σχετικὰ μὲ τὶς γυμναστικὲς ἐταιρεῖες καὶ τὴν ἄσκηση τῶν νέων στὰ ὅπλα.

ΤΟ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΤΩΝ ΖΑΡΙΦΕΙΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

Τὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεία ἀπετέλεσαν ἤδη ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ τους πόλο ἐλξεως ἀξιολόγων ἐκπαιδευτικῶν οἱ ὁποῖοι ὑπηρετήσαν σὲ αὐτά. Εἰς τοῦτο συνέτειναν οἱ ἐξῆς κυρίως παράγοντες: 1. Ἡ αἴγλη καὶ τὸ κῦρος ποὺ εἶχαν ἀποκτήσει τὸ γυμνάσιο ἀρρένων καὶ τὸ παρθεναγωγεῖο τῶν Ζαριφείων, λόγῳ τῆς λειτουργίας τους ὡς διδασκαλείων. 2. Οἱ οἰκονομικὲς δυνατότητες ποὺ παρεῖχε στὰ Ζαρίφεια τὸ κληροδότημα Γ. Ζαρίφη καὶ οἱ εἰσφορὲς τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Φιλιππουπόλεως, οἱ ὁποῖες ἐξασφάλιζαν τὴν ἀπρόσκοπτη λειτουργία τους καὶ τὴν κανονικὴ μισθοδοσία τοῦ διδακτικοῦ τους προσωπικοῦ. 3. Ἡ ἀντίληψη μεταξὺ τῶν ἀλυτρωτικῶν παραγόντων γιὰ τὸ σημαντικὸ ρόλο τὸν ὁποῖο ἦταν δυνατό νὰ διαδραματίσουν τὰ Ζαρίφεια γιὰ τὴ διατήρηση καὶ περαιτέρω διάδοση τῆς ἐλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία καὶ τὴν ἄμυνα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς ἐναντι τῶν βουλγαρικῶν

πιέσεων καὶ διώξεων, ἀντίληψη στὴν ὁποία ὀφείλονται καὶ οἱ ὑψηλές προδιαγραφές γιὰ τὴν πρόσληψη διδακτικοῦ προσωπικοῦ στὰ Ζαριφεία.

Οἱ προδιαγραφές αὐτές καὶ ἡ ἰδεολογία ποὺ τὶς ὑπαγόρευε παρίστανται ἀνάγλυφα στὶς ἀπόψεις τὶς ὁποῖες ἐκθέτει τὸ 1888 σὲ σχετικὴ ἔκθεσή⁸⁵ τοῦ ὁ Διευθυντὴς τῶν Ζαριφείων Γ. Σωτηριάδης. Ὁ ρόλος τῶν Ζαριφείων ὡς διδασκαλείων, τὸ κῦρος τους καὶ ἡ θέση τὴν ὁποία κατέχουν αὐτὰ καὶ γενικώτερα ἡ ἐκπαίδευση στὴ συνείδηση τοῦ ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης ἐπιβάλλουν τὴ στελέχωσή τους μὲ διδακτικὸ δυναμικὸ μὲ τὴν καλύτερη δυνατὴ κατάρτιση. Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ γίνεται πιὸ ἔντονη, λόγῳ τοῦ σοβαροῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν Βουλγάρων στὸν ἴδιο στίβο:

Ἡ Σεβ. Ἐπιτροπεία γινώσκει ἀναμφιβόλως ὅτι τὸ πολυσήμαντον τῶν ἰδρυμάτων τούτων παρελθὸν δὲν ἐπιτρέπει πλέον νέους σάλους, οὓς δύναται ἀπροσδοκῆτως νὰ προκαλέσῃ ἡ ἀβελτηρία τῶν ἐν αὐτοῖς ἐργαζομένων. Διόλου δὲ δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι θὰ παρέλθῃ ἀπαρατήρητον, ἂν τὴν σπουδαιοτάτην ἐνὸς δεδοκιμασμένου καθηγητοῦ θέσιν, οἷος πρέπει νὰ εἶναι ὁ παρὰ τῷ Γυμνασιάρχῃ τασσόμενος, ἀφήσωμεν νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας διδασκάλων πολὺ ὑποδεεστέρων, μήτε παρὰ τῶν μαθητῶν τιμωμένων μήτ' ἐν τῇ κοινωνίᾳ διὰ τὰ φῶτα καὶ τὸν τρόπον αὐτῶν διακρινομένων. Ὀλιγώτερον ἴσως εἶναι εἰς τὴν Σεβ. Ἐπιτροπείαν γνωστόν, ὅπερ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα ἐπιθυμῶ νὰ ἀναφέρω, μετὰ τίνος ζηλοτυπίας οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες εἰς τὰ τῆς παιδείας ἀποβλέπουσι καὶ πόσα παρὰ τῶν καθηγητῶν ἀπαιτοῦσιν, ἐγκλημα θεωροῦντες νὰ διακινδυνεύωμεν εἰς τὰ τοιαῦτα τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ὑπόληψιν, ἐνῶ οἱ παρὰ τὸ πλευρὸν ἡμῶν χθές καὶ πρόην ἀγροῖκοι Βούλγαροι, ἐγκαθιδρυμένοι ἐν περιφανεστάτοις σχολικοῖς ἰδρύμασι, συγκεντροῦσι περὶ ἑαυτοὺς νῦν ἐν βραχεὶ πάντα τ' ἀγαθὰ, ἐφ' οἷς ἡμεῖς μόνοι πρότερον ἐσεμνυνόμεθα.

Σὲ ἄλλη ἔκθεσι⁸⁶ δίνεται ὁ πίνακας⁸⁷ τῶν διδασκόντων στὸ "ἐλληνικὸ" σχολεῖο καὶ τὸ γυμνάσιο καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐβδομαδιαίων ὥρῶν διδασκαλίας. Γιὰ ὠρισμένους διδάσκοντες σημειώνονται καὶ οἱ ὥρες διδασκαλίας τους στὸ παρθεναγωγεῖο. Ἀπὸ τὸν πίνακα τῶν διδασκόντων στὸ "ἐλληνικὸ" σχολεῖο καὶ τὸ γυμνάσιο, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ Ὁρολόγι

85. Γ. Σωτηριάδης, Διευθυντὴς Ζαριφείων, πρὸς Ε.Ε.Ε.Π., ἀρ. 1672, 6.12.1888: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1888-1889.

86. Γ. Σωτηριάδης, Διευθυντὴς Ζαριφείων, πρὸς Ἀ. Λογοθέτη, Γεν. Πρόξενο Φιλίππου-πόλεως, 6.11.1888: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1888.

87. Ζαριφεία Διδασκαλεία. α. Ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ Γυμνάσιον. Ἔτος σχολικὸν 1888/89. Στατιστικὴ καὶ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων", Σεπτ. 1888: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1888.

Μαθήτριες τοῦ Ζαριφείου Παρθεναγωγείου Φιλιππουπόλεως μέ τίς δασκάλες τους καί τή Διευθύντρια Σμαράγδα Χατζηνταῆ, 1892.

Οἱ τελειόφοιτοι τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων, 1903.

Πρόγραμμα τῶν μαθημάτων στὰ δύο σχολεῖα προκύπτει ὅτι στὸ γυμνάσιο οἱ διδάσκοντες παραδίδουν κατὰ κανόνα μαθήματα τῆς εἰδικότητάς τους, πράγμα ποὺ δὲν συμβαίνει στὸ "ἐλληνικὸ" σχολεῖο, στὸ ὁποῖο διδάσκουν ὅλα τὰ μαθήματα κυρίως φιλόλογοι καὶ μαθηματικοί.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἔκθεση⁸⁸ τοῦ Γ. Σωτηριάδη πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ Παιδείας. Εἰς αὐτὴν ὁ Σωτηριάδης κάνει παρατηρήσεις γιὰ ὠρισμένους ἀπὸ τοὺς διδάσκοντες στὰ Ζαριφεία, τοὺς ὁποίους εἶχε ἀποστείλει ἡ Ἐπιτροπὴ. Ἀπὸ τὴν ἔκθεση προβάλλει ἡ ἰδιαίτερα σημασία ἡ ὁποία ἐδίδετο στὸ ἐπίπεδο γλωσσικῆς καταρτίσεως στὴν Ἀρχαία Ἑλληνικὴ τῶν διδασκόντων στὰ Ζαριφεία. Διαφαίνεται ἐπίσης ὅτι γιὰ τὴν ἐπιλογὴ καὶ τὸ διορισμὸ τους ὑπῆρχε κατὰ καιροὺς σύγκρουση ἀρμοδιοτήτων μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ Παιδείας ἀφ' ἑτέρου, πράγμα τὸ ὁποῖο παρατηρεῖται καὶ προκειμένου γιὰ τὴν ἐπιλογὴ καὶ τὸ διορισμὸ δασκάλων καὶ σὲ ἄλλα σχολεῖα⁸⁹.

Πληροφορίες γιὰ τὴ μισθοδοσίᾳ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων παρέχονται κυρίως στοὺς ἀπολογισμοὺς καὶ προϋπολογισμοὺς δαπανῶν τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ Παιδείας, καθὼς καὶ τῶν Ζαριφείων, ὅπως καὶ σὲ προξενικὲς ἐκθέσεις. Σύμφωνα μὲ τὸν ἤδη ἀναφερθέντα Ἀπολογισμό⁹⁰ ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῶν Ζαριφείων τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1899/1900, ἐπὶ ἐξόδων ὕψους 50.904,465 δρχ., τὸ μεγαλύτερο μέρος, δρχ. 26.234,23, ποσοστὸ 40%, διατίθεται γιὰ τὴ μισθοδοσίᾳ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ. Ἀπὸ τὴν ἀναλυτικὴ καταγραφή τῆς μισθοδοσίας προκύπτουν οἱ μισθοὶ τοῦ Γυμνασιάρχου (2.838,75 δρχ.), τῶν καθηγητῶν (2.000-2.200 δρχ.), τῆς Διευθυντρίας τοῦ Παρθεναγωγείου (1884,93 δρχ.) τῶν δασκάλων τοῦ ἰδιοῦ σχολείου (945 δρχ.). Ἀπὸ τὸ ὕψος δὲ αὐτῶν συνάγεται καὶ ἡ σχέση 2:1 μεταξὺ τῶν μισθῶν τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν μισθῶν τῶν δασκάλων.

Τὸ 1901 ὁ Σωτ. Ἀντωνιάδης σὲ λογοδοσίᾳ του ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ

88. Γ. Σωτηριάδης, Διευθυντὴς Ζαριφείων, πρὸς Στέφ. Στεφάνου, Πρόεδρο Ε.Ε.Ε.Π., 6.11.1888: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1888.

89. Ἐνδεικτικὰ βλ. τὴν ἀλληλογραφία: Μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Ἰωακείμ πρὸς Ἀ. Λογοθέτη, Γεν. Πρόξενο Φιλιππουπόλεως, ἀρ. 73, 1.7.1888, Ἀ. Λογοθέτης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς Ε.Ε.Ε.Π., ἀρ. 895, 2.7.1888, Ε.Ε.Ε.Π. πρὸς Ἀ. Λογοθέτη, Γεν. Πρόξενο Φιλιππουπόλεως, ἀρ. 365, 4.7.1888, Ε.Ε.Ε.Π. πρὸς Ἀ. Λογοθέτη, Γεν. Πρόξενο Φιλιππουπόλεως, ἀρ. 503, 17.7.1888: Α.Υ.Ε. / Β' Ἀρχεῖον, 1888.

90. "Ἀπόσπασμα Ἀπολογισμοῦ τῶν ἐν Φιλιππουπόλει Ζαριφείων Διδασκαλείων τῆς χρήσεως τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1899/1900 κεκλεισμένου τὴν 31 Αὐγούστου 1900", 14.9.1900: Α.Υ.Ε./ Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. ΙΓ', 1901.

Προέδρου τῆς Ἐφορείας τῶν ἐλληνικῶν σχολείων Φιλιππουπόλεως παρέχει πίνακα⁹¹ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, τὸ ὁποῖο ὑπηρετήσε στὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα κατὰ τὴν 25ετία τῆς λειτουργίας τους 1875-1901. Ἀπὸ τὸν πίνακα αὐτὸ κυρίως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές⁹², προῆλθαν οἱ κατωτέρω δημοσιευόμενοι πίνακες⁹³ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ καὶ τῶν διευθυντῶν στὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΤΩΝ ΖΑΡΙΦΕΙΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

ΟΝΟΜΑ	ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΣΧΟΛΕΙΟ
Κ. Ἀγγελῆς	1900-1901		Α/Θ
Ἐλισ. Ἀγγελίδου	1875-1876		Θ
Σ. Ἀζαμῶ	1885-1889		Α/Θ
Γ. Ἀθανασιάδης	1889-1890		Α/Θ
Χρ. Ἀκτάρης	1899-1901		Α
Γ. Ἀναγνωστόπουλος	1884-1887		Α/Θ
Σωτ. Ἀντωνιάδης	1877-1878	Ἱατρός	Α
	1878-1880		Α/Θ
Ἀ. Ἀπελλῆς	1893-1894		Α
Κοσμάς Μυρτίλος Ἀποστολίδης	1887-1890	Φιλόλογος	Α
	1898-1903		Α/Θ
Κρατίνος Ἀποστολίδης	1885-1887		Α
	1898-1899		Α
Ἀχμέτ Ἀφούζ	1875-1876		Α
Μ. Βαλουζές	1897-1901	Βουλγαρικῆς	Α
Εὐμ. Βασιάδης	1882-1884		Α/Θ
Θ. Βαφειάδης	1882-1884		Α

91. Σωτ. Ἀντωνιάδης, "Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλιππουπόλει", ὁ.π., σσ. 88-93.

92. Γ. Σωτηριάδης, Διευθυντῆς Ζαριφείων, πρὸς Ἀ. Λογοθέτη, Γεν. Πρόξενο Φιλιππουπόλεως, 6.11.1888: Α.Υ.Ε. / Β' Ἀρχεῖον, 1888, ὅπου ἐκθεσὶ τοῦ "Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα. α. Ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ Γυμνάσιον. Ἔτος σχολικὸν 1888/ 89. Στατιστικὴ καὶ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων", Σεπτ. 1888. "Τὰ πεπραγμένα ἐν τοῖς Ζαριφεῖοις Διδασκαλείοις κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1899-1900", 21.6.1900: Α.Υ.Ε. / Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. ΙΓ', 1900-1901. Ἀθ. Φυλακτός, Διευθυντῆς τῶν Ζαριφείων, πρὸς Ε.Ε.Ε.Π., "Ἐκθεσις περὶ τῶν ἐν Φιλιππουπόλει Ζαριφείων Διδασκαλείων κατὰ τὸ σχ. ἔτος 1901-1902", 10.7.1902: Α.Υ.Ε./ Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. Β', 1902.

93. Στοιχοὶ πίνακες καταγράφονται τὸ ὀνοματεπώνυμο καὶ, ὡς μαρτυρεῖται, ἡ ιδιότης τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, τὰ σχολικὰ ἔτη ὑπηρεσίας του στὰ Ζαρίφεια, καὶ τὸ σχολεῖο στὸ ὁποῖο ὑπηρετήσαν. Ὑπὸ τίς ἐνδείξεις Α καὶ Θ νοοῦνται ἀντιστοίχως τὰ Διδασκαλεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων.

ΟΝΟΜΑ	ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΣΧΟΛΕΙΟ
Εὐφρ. Βαχαρίδου	1883-1887		Θ
Ἰ. Βεργάδης	1898-1900	Φιλολόγος	Α/Θ
Γρηγ. Βερναρδάκης	1896-1897	Φιλολόγος	Α/Θ
Βερντιέ	1894-1895		Θ
	1895-1896		Α/Θ
Φρ. Βιλλεμύ	1882-1884		Θ
Β. Βλάδος	1875-1876		Α
	1877-1881		Α
Μιχ. Βλάδος	1876-1882	ΐατρος	Θ
Ἰω. Βοΐατζῆς	1888-1889	Φιλολόγος	Α
Ἀλ. Βορνάκης	1894-1900	Θεολόγος	Α/Θ
Ν. Γεωργαντόπουλος	1879-1880		Α/Θ
Ν. Γεωργίου	1887-1889		Α/Θ
Γιαννόπουλος	1888-1889	Βουλγαρικῆς	Α
Ἀ. Γκεμπάουερ	1879-1890	Μουσικὸς	Α/Θ
Ζ. Γκίκα	1876-1879		Θ
Σ. Δαδάκης	1894-1895		Α
Ἐμμ. Δανίδ	1896-1899		Α/Θ
Γ. Δημητριάδης	1877-1878		Α
	1881-1883		Α/Θ
	1883-1884		Α
	1889-1890		Θ
	1890-1894		Α/Θ
Ἰ. Δημητριάδης	1896-1897		Α
Δ. Δουλᾶς	1887-1888	ΐατρος	Α/Θ
Χριστόφ. Δρακοντίδης	1898-1900	Φιλολόγος	Α/Θ
	1900-1901		Θ
Ἰ. Εὐαγγελίδης	1880-1881		Α/Θ
Ν. Εὐθυμιάδης	1901-1902	Γαλλικῆς	Α
Κ. Εὐθύφρων	1875-1876		Α
	1876-1880		Α/Θ
Ἑλ. Ζαμανίκη	1876-1879		Θ
Ἀλ. Ζαμαρίας	1889-1896	Φιλολόγος	Α/Θ
Ἰ. Ζαννέτος	1890-1891		Α/Θ
	1891-1892		Α
Γ. Ἡλιάδης	1878-1880		Α/Θ
Ἀθ. Θεοδωρίδης	1883-1887		Α/Θ
Π. Θωμᾶς	1878-1880		Α/Θ
Σ. Θωμᾶς	1876-1877		Θ

ΟΝΟΜΑ	ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΣΧΟΛΕΙΟ
Σ. Θωμαΐδης	1876-1877		A
	1877-1878		A/Θ
Γ. Ίατρουδάκης	1883-1884		A/Θ
N. Ίσαρος	1883-1884	Γαλλικῆς	A
	1884-1885		A/Θ
Δαμ. Ίωαννίδης	1891-1892	Φιλόλογος	A
	1892-1893		A/Θ
	1893-1894		A
	1894-1898		A/Θ
	1898-1899		A
	1899-1900		Θ
Δημ. Ίωαννίδης	1891-1893		Θ
	1896-1897		Θ
	1899-1900		A
Σ. Ίωαννίδης	1883-1884		A
Χρ. Καΐρης	1896-1897		Θ
K. Καλλιस्थένης	1900-1901		A
Ἀθ. Καλογιαννίδης	1897-1898		A
Ἰ. Καμπάνης	1875-1878		A/Θ
N. Καρακατσανίδης	1880-1883		A/Θ
	1883-1884		A
Στ. Κατσίγρα	1898-1901		Θ
K. Κέκκος	1887-1888		A/Θ
Γ. Κοκόλας	1899-1900	Γαλλικῆς	A/Θ
Σ. Κορχανίδης	1897-1898	Μουσικὸς	A/Θ
Ἀμ. Κοσμίδου	1875-1876		Θ
Π. Κυριτσίδης	1884-1894	Φιλόλογος	A/Θ
	1894-1898		Θ
Γ. Κωνσταντινίδης	1875-1877	Φιλόλογος	A/Θ
	1884-1886		A/Θ
Σκαρλάτος Κωνσταντινίδης	1888-1889	Διδ. Ίατρικῆς	A/Θ
Ἀπ. Κωνσταντίνου	1889-1896		A/Θ
K. Κώτσης	1892-1893		A/Θ
	1893-1895		A
Φ. Κώτσιος	1899-1901		A
Λεόντιος	1892-1893		A
Γ. Λογοθετίδης	1884-1885		A/Θ
Ἐμμ. Λοῦπος	1876-1879		A/Θ
	1880-1881		A

ΟΝΟΜΑ	ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΣΧΟΛΕΙΟ
	1881-1882		A/Θ
Γ. Λωτσίδης	1888-1889		A/Θ
Ί. Μακούλης	1885-1887		A
Γ. Μαντινειός	1888-1889	Μαθημ/τικός	A/Θ
Z. Ματσιώνη	1901-1902		Θ
K. Μαυρομμάτης	1890-1892		A/Θ
Ά. Μιουδρῦ	1900-1901	Γαλλικῆς	A/Θ
M. Μοσχίδης	1880-1881		A/Θ
Δ. Μόσχος	1898-1899		A/Θ
Γ. Μουσαῖος	1882-1884	Φιλόλογος	A/Θ
Μπαρατσίνσκυ	1898-1900	Βουλγαρικῆς	A
K. Μπέλλας	1898-1899	Μουσικὸς	A
Ά. Μῦλ	1894-1895		Θ
	1895-1896		A/Θ
B. Μυστακίδης,	1883-1884	Φιλόλογος	A/Θ
Ί. Νικολαΐδης	1889-1891		A/Θ
	1891-1892		A
K. Νικολαΐδης	1887-1888		A/Θ
Ποθ. Νικολαΐδης	1881-1883		A/Θ
K. Ντούλας	1876-1877		A/Θ
	1877-1878		Θ
Γ. Οἰκονομίδης	1881-1882		Θ
	1882-1883		A/Θ
Π. Οἰκονομόπουλος	1878-1880		A/Θ
K. Οἰκονόμου	1889-1890	Γαλλικῆς	A/Θ
Όλιβιέ	1881-1882		A/Θ
Ottelet	1888-1889	Γαλλικῆς	A
Σλ. Παλαμίδοβα	1895-1897	Βουλγαρικῆς	Θ
	1898-1899		Θ
Έλ. Πανουσίου	1884-1887		Θ
Παπᾶ	1875-1876		Θ
Π. Ν. Παπαγεωργίου	1885-1888	Φιλόλογος	A/Θ
Ά. Παπαγιαννόπουλος	1894-1896		A
Θ. Παπαθωμᾶς	1899-1900		A
Αἰκ. Παπακωνσταντίνου	1880-1882		Θ
Γ. Παπαφωτίου	1876-1877		A/Θ
K. Παππίνης	1889-1893		A
Π. Πληθωνίδης	1882-1883		A
Θ. Πολυζωίδης	1882-1883		A

ΟΝΟΜΑ	ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΣΧΟΛΕΙΟ
	1884-1885		A
Έρ. Ρένταλ	1895-1897		A/Θ
	1898-1899		A
	1899-1900		Θ
N. Ρηγάδης	1879-1880		A/Θ
Z. Ρισάρ	1896-1899	Γαλλικῆς	A/Θ
	1899-1900		A
Τερ. Ρισάρ	1896-1897	Γαλλικῆς	Θ
Άγλ. Σαϊτίδου	1875-1876		Θ
Φ. Σακελλαρίου	1880-1883		A/Θ
Σιμών	1898-1900	Βουλγαρικῆς	A
Βλ. Σκορδέλλης	1877-1878	Φιλόλογος	A/Θ
P. Σόποβα	1900-1901	Βουλγαρικῆς	Θ
Δ. Σπανόπουλος	1893-1894		A
Χρ. Στεργίου	1896-1897		A
K. Στεφανίδης	1893-1895	Φιλόλογος	A/Θ
	1895-1896		Θ
	1896-1898		A/Θ
	1898-1901		A
Δ. Στέφος	1890-1893	Φυσ/μαθ/κός	A/Θ
Αίκ. Συρμακέζη	1879-1880		Θ
Γ. Σωτηριάδης	1888-1889	Ίατρος	A/Θ
M. Σωτηριάδης	1888-1889		A
Εὐάγγ. Τάνος	1901-1902	Φιλόλογος	A/Θ
Τάυνερ	1899-1900	Μουσικός	A/Θ
Ί. Τζανέττος	1884-1885		A/Θ
Γ. Τζοανόπουλος	1875-1876	Θεολόγος	A/Θ
	1877-1878		A
	1878-1882		A/Θ
	1884-1885		A/Θ
E. Torthé	1889-1893		A/Θ
Ά. Τσιαμούρας	1888-1889	Φιλόλογος	Θ
N. Τσιγγιρίδης	1900-1901	Φιλόλογος	A/Θ
Γ. Τσιούγκας	1883-1884		A/Θ
Χρ. Τσουντας	1881-1882	Φιλόλογος	A
Άθαν. Φυλακτός	1900-1903	Φιλόλογος	A/Θ
Έ. Φωτεινού	1882-1884		Θ
Θ. Χαϊδενᾶς	1892-1894		A
	1895-1896		A

ΟΝΟΜΑ	ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΣΧΟΛΕΙΟ
Κ. Χαμαδάς	1893-1894		Α
Εὐγ. Χασιώτης	1896-1897	Φιλολόγος	Α
	1897-1898		Α/Θ
	1898-1899		Α
	1899-1900		Α/Θ
Ί. Χατζηαποστόλου	1876-1877		Α/Θ
	1877-1878		Θ
Κ. Χατζηγεωργιάδης	1875-1876		Α
	1876-1878		Θ
Μ. Χατζηιωάννου	1875-1876		Α
Λύσ. Χατζηκώνστας	1878-1879		Α/Θ
Σμαρ. Χατζηνταῆ	1875-1879		Θ
	1882-1885		Θ
	1887-1901		Θ
Γ. Χρυσοχοΐδης	1880-1881		Α/Θ
Σταμ. Ψάλτης	1895-1897	Φιλολόγος	Α
	1897-1898		Α/Θ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΕΣ ΤΩΝ ΖΑΡΙΦΕΙΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

ΟΝΟΜΑ	ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΣΧΟΛΕΙΟ
Ί. Βεργάδης	1898-1900	Φιλολόγος	Α/Θ
Γρ. Βερναρδάκης	1896-1897	Φιλολόγος	Α/Θ
Ζ. Γκίκα	1876-1879		Θ
Άλ. Ζαμαρίας	1889-1896		Α/Θ
Γ. Ίατρουδάκης	1883-1884		Α/Θ
Γ. Κωνσταντινίδης	1875-1877	Φιλολόγος	Α/Θ
Κ. Νικολαΐδης	1887-1888		Α/Θ
Π. Οικονομόπουλος	1878-1880		Α/Θ
Αίκ. Παπακωνσταντίνου	1880-1882		Θ
Φ. Σακελλαρίου	1880-1883		Α/Θ
Βλ. Σκορδέλλης	1877-1878	Φιλολόγος	Α/Θ
Γ. Σωτηριάδης	1888-1889	Ίατρος	Α/Θ
Άθαν. Φυλακτός	1900-1903	Φιλολόγος	Α/Θ
Λύσ. Χατζηκώνστας	1878-1879		Α/Θ
Σμαρ. Χατζηνταῆ	1887-1888		Θ
	1894-1901		Θ

Άπό τοὺς πίνακες προκύπτει ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς διδάξαντες στὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα ἦταν φιλόλογοι, πράγμα φυσικό, δεδομέ-

νου ὅτι τὰ Ζαρίφεια ἀκολουθοῦσαν τὸ περιεχόμενο σπουδῶν τῶν γυμνασίων καὶ διδασκαλείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καί, κατὰ συνέπειαν, εἶχαν προσανατολισμὸ θεωρητικῶν σπουδῶν. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς φιλολόγους αὐτοὺς ὑπῆρξαν ἐπιφανεῖς μὲ πανεπιστημιακή, συγγραφικὴ καὶ γενικώτερα κοινωνικὴ δράση, ὅπως: Ὁ Κοσμᾶς Μυρτίλος Ἀποστολίδης (Φιλιππούπολη 1870 - Ἀθήνα 1942), κυριώτερος μελετητὴς τῆς Θράκης, καὶ μάλιστα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ τῆς Φιλιππουπόλεως⁹⁴. Ὁ Γρηγ. Βερναρδάκης (Μυτιλήνη 1848 - Ἀθήνα 1925) ἐπιφανὴς φιλόλογος καὶ παλαιογράφος, καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. Ὁ Γ. Κωνσταντινίδης (γένν. Νάουσα 1853), μὲ σημαντικὸ φιλολογικὸ καὶ ἱστορικὸ ἔργο⁹⁵. Ὁ Β. Μυστακίδης (Κοντοσκάλι Βυζαντίου 1859 - Θεσσαλονίκη 1933), Καθηγητὴς τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς μὲ πολὺ σημαντικὲς μελέτες ἱστορικοῦ, γεωγραφικοῦ, ἀρχαιολογικοῦ καὶ γλωσσολογικοῦ περιεχομένου⁹⁶. Ὁ Π. Ν. Παπαγεωργίου (Θεσσαλονίκη 1859 - Ἀθήνα 1913), ἐπιφανὴς φιλόλογος, πρῶτος διευθυντὴς τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν⁹⁷. Ὁ Βλ. Σκορδέλης (Στενήμαχος 1835 - Ἀθήνα 1898) μὲ σημαντικὴ δράση στὰ σχολεῖα τοῦ ἀλυτρώτου καὶ τοῦ ἀποδῆμου Ἑλληνισμοῦ⁹⁸. Ὁ Χρ. Τσουντας (Στενήμαχος 1857 - Ἀθήνα 1934), καθηγητὴς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀκαδημαϊκός, ἐπιφανὴς ἀρχαιολόγος καὶ πρωτοπόρος στὶς ἀνασκαφές καὶ τὶς μελέτες του καὶ δάσκαλος πολλῶν διαπρεπῶν ἀρχαιολόγων⁹⁹. Ὁ Σταμ. Ψάλτης¹⁰⁰ (Σαράντα Ἐκκλησίες 1869 - Ἀθήνα 1926), φιλόλογος καὶ ἱστορικός, συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, μὲ πολλὰς γλωσσολογικὲς καὶ ἱστορικὲς μελέτες γιὰ τὴ Θράκη, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ βασικὸ ἔργο "Ἡ Θράκη καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἐν αὐτῇ ἑλληνικοῦ στοιχείου"¹⁰¹.

94. Βλ. Θρακικά, Παράρτημα τ. Γ', ὁ.π., σσ. 160-161. Νεκρολογία τοῦ ἀπὸ τὸν Πολ. Παπαχριστοδούλου καὶ ἀναγραφὴ τῶν δημοσιευμάτων τοῦ βλ. εἰς Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. Η' (1941-1942), σσ. 274-285. Βλ. καὶ ἰδιόγραφο βιογραφικὸ σημείωμα τοῦ ἰδίου εἰς Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. ΙΔ' (1947-1948), σ. 6. Βλ. καὶ Πολ. Παπαχριστοδούλου, Τέσσαρες σύγχρονοι ἱστοριογράφοι τῆς Θράκης, Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. ΙΔ' (1947-1948), σσ. 165-168.

95. Βλ. βιογραφικά του εἰς Δ. Μάργαρη, ὁ.π.

96. Θρακικά, Παράρτημα τ. Γ', ὁ.π., σσ. 183-185.

97. Βλ. βιογραφικά του εἰς Ν. Λάσκαρις, Παπαγεωργίου, Πέτρος, Λεξικὸν Ἐλευθεροδάκη.

98. Θρακικά, Παράρτημα τ. Γ', ὁ.π., σσ. 155-157.

99. Β. Πετράκος, "Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία. Ἡ ἱστορία τῶν ἑκατὸν πενήντα χρόνων τῆς 1837-1957", Ἀθήνα 1987.

100. Νεκρολογία τούτου βλ. εἰς Γ. Π. Ἀναγνωστόπουλος, "Σταμ. Ψάλτης", Θρακικά, τ. Α' (1928), σσ. 240-243.

101. Τὸ ἔργο ἐκδόθηκε τὸ 1919 ἀπὸ τὸ Σύλλογο πρὸς διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων καὶ ἀνατυπώθηκε ἀπὸ τὸ Σύλλογο τὸ 1997.

Χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι μεταξὺ τῶν διδασκόντων ὑπῆρξαν καὶ ἱατροί, μὲ μεγάλη γλωσσικὴ κατάρτιση στὴν Ἀρχαία Ἑλληνικὴ, ὅπως ὁ Σωτ. Ἀντωνιάδης, ποὺ ὑπῆρξε πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Φιλιππουπόλεως καὶ ἐδίδασκε στὰ Ζαρίφεια ἀρχαῖα ἑλληνικά¹⁰². Ἄλλοι πάλι ἱατροί προσέφεραν ἀμισθὶ τίς ὑπηρεσίες τους, διδάσκοντες ἀνθρωπολογία ἢ φυσιολογία, ὅπως οἱ Μιχ. Βλάδος, Δ. Δουλᾶς καὶ Ἀργ. Σκαρλᾶτος Κωνσταντινίδης, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1896 μέχρι τὴν καταστροφὴ τοῦ 1906 ἐξέδιδε τὴν ἐφημερίδα "Εἰδήσεις τοῦ Αἵμου", ὑπερασπιζόμενος μὲ σθένος ἀπὸ τίς στήλες τῆς τὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης¹⁰³.

ΤΑ ΖΑΡΙΦΕΙΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ ΚΑΙ Η ΑΜΥΝΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1880 καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1890 καὶ μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. μὲ τὴν ὀξυνση τῶν ἐθνικῶν ἀνταγωνισμῶν, στὰ πλαίσια τῆς διαλεκτικῆς σχέσεως βουλγαρικὴ πρόκληση - ἑλληνικὴ ἀπάντηση, ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση στὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη καλεῖται νὰ ὑπηρετήσῃ κυρίως, ἂν ὄχι ἀποκλειστικά, τὴν ἐθνικὴ σκοπιμότητα, στὴν ὑπηρεσία τῆς ὁποίας στρατεύεται τὸ σχολεῖο καὶ ἀρχίζει νὰ χρησιμοποιεῖται ὡς "κέντρον" ἐθνικῆς ἐνεργείας¹⁰⁴. Προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ νέου αὐτοῦ ρόλου τοῦ σχολείου τίθεται ἡ καλύτερε ὁργάνωσή του, καί, κυρίως, ἡ κατάρτιση δασκάλων γιὰ τὴν ἀσκηση διδακτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ ἔργου:

...νὰ συσταθῶσι Διδασκαλεῖα ἔχοντα εἰδικὸν προορισμὸν νὰ καταρτίζωσι διδασκάλους πατριώτας, ἱκανοὺς νὰ ἐργασθῶσιν ... ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων, ὡς οἱ ἀποφοιτήσαντες ἐκ τῶν βουλγαρικῶν διδασκαλείων, οἵτινες ἀγωνίζονται ἀποτελεσματικῶς ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν βουλγαρικῶν ἰδεῶν¹⁰⁵.

Μὲ τὸ νέο ρόλο τοῦ σχολείου ὡς ἀμυντικοῦ παράγοντος συνδέεται στενὰ καὶ ὁ προβληματισμὸς γιὰ τὸν ἐπαναπροσδιορισμὸ τοῦ προσανατολισμοῦ του¹⁰⁶. Στὰ βουλγαρικὰ σχολεῖα ὁ προσανατολισμὸς τῶν σπου-

102. Βλ. Σωτ. Ἀντωνιάδης, "Ἡ αὐτοβιογραφία μου", Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. ΙΓ' (1946-1947), σσ. 273-281.

103. Κ. Μυρτίλος. Ἀποστολίδης, "Ἀργύριος Σκαρλᾶτος Κωνσταντινίδης, ἱατρός", Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. Ζ' (1940-1941), σσ. 368-369.

104. Γιὰ τὸ ρόλο αὐτὸ τοῦ σχολείου στὴ Θράκη βλ. Ἑ. Μπελιᾶ, Ἐκπαίδευση καὶ ἀλυτρωτικὴ πολιτική. Ἡ περίπτωση τῆς Θράκης, ὁ.π., σσ. 125-136, 175-185.

105. Προξενεῖο Θεσσαλονίκης πρὸς ΥΠ.ΕΞ., 16.1.1892: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἀν. ἀρ. κατ., φάκ. Α', 1892.

106. Βλ. σχετικὰ εἰς Ἑ. Μπελιᾶ, Ἐκπαίδευση καὶ ἀλυτρωτικὴ πολιτική. Ἡ περίπτωση τῆς Θράκης, ὁ.π., σσ. 130-134, 175-185.

Ἀπολυτήριο τῆς Εὐδοξίας Μαργαρίτου, 1904.

δῶν ἦταν πρακτικός, ἡ γλῶσσα τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων ἀπλῆ καὶ οἰκεία στοὺς μαθητές, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο εἶχε ἀποτέλεσμα τὴν ἀνετη ἐπικοινωνία διδασκόντων καὶ διδασκομένων καὶ τὴν εὐκόλη προσπέλαση τοῦ γνωστικοῦ ἀντικειμένου, καὶ προτεραιότητα τοῦ σχολικοῦ προγράμματος ἦταν ἡ διάδοση τῆς ἐθνικῆς ιδέας. Ἀντιθέτως τὸ περιεχόμενο καὶ ὁ προσανατολισμὸς τῶν σπουδῶν στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα δὲν μποροῦσαν νὰ ἀνταποκριθοῦν στὸν ἀπαιτούμενο βαθμὸ στὶς ἀνάγκες τῆς ἐθνικῆς σκοπιμότητας. Ἡ κατάρτιση τῶν δασκάλων βασιζόταν στὴν κλασσικὴ παιδεία. Τὰ σχολεῖα ἀκολουθοῦσαν τὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα τῶν σχολείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἡ διδακτέα ὕλη καὶ ἡ διδασκαλία στὴ λόγια γλῶσσα ἐδυσχέραιναν τὴν ἐπικοινωνία, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἀπέβαινε εἰς βάρος τῆς μεταδόσεως γνώσεων, ἀλλὰ καὶ τῆς δυνατότητας γιὰ τὴ διάδοση ιδεῶν.

Ὁ προβληματισμὸς αὐτὸς γιὰ τὸ ἐπίπεδο καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν παρεχομένων σπουδῶν στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα εἶχε ἀπασχολήσει τοὺς ἑλληνικοὺς παράγοντες ἤδη ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1870. Περὶ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰ. καὶ μέχρι τὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ ἰδιαίτερη σημασία δόθηκε στὴν κατάρτιση τῶν δασκάλων, στὸ γλωσσικὸ ὄργανο διδασκαλίας καὶ στὴν ιδεολογικὴ χρῆση ὠρισμένων μαθημάτων, ὅπως τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ἐπὶ τῇ βάσει κειμένων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας, τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Γεωγραφίας, ὑπὸ τὸν κοινὸ καὶ εὐγλωττο ὄρο "Πατριδογραφία"¹⁰⁷, καὶ βοηθητικὰ τῆς Ὡδικῆς καὶ τῆς Γυμναστικῆς. Τὰ μαθήματα αὐτά, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσαν ἤδη καὶ προκειμένου γιὰ τὰ σχολεῖα τοῦ ἐλευθέρου κράτους τὰ ἀσφαλέστερα ὄργανα ἐθνικῆς ἀγωγῆς, ἀποκτοῦσαν γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν ἀλυτρώτων συγκεκριμένη σκοπιμότητα: θὰ ἐφρονημάτιζαν μὲ βάση τὶς ἐθνικὲς διεκδικήσεις.

Στὸ νέο αὐτὸ ρόλο τοῦ σχολείου ἐκλήθησαν νὰ ἀνταποκριθοῦν καὶ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, στὴν ὁποία ἦταν περισσότερο ἀπὸ ὅρατὸς ὁ κίνδυνος προοδευτικῆς ἀφομοιώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου πρὸς τὸ βουλγαρικό, λόγῳ τῶν ἰσχυρῶν βουλγαρικῶν πιέσεων, τῆς ὑποχρεώσεως τῶν Ἑλλήνων νὰ ὑπηρετοῦν στὸ βουλγαρικὸ στρατὸ καὶ τῶν ἐπιγαμιῶν. Πρωτίστως, ὅπως εἶναι φυσικό, ἐκλήθησαν νὰ ἀνταποκριθοῦν στὶς νέες ἀπαιτήσεις τὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα, ὁ ἐθνοποιητικὸς ρόλος τῶν ὁποίων εἶχε ἤδη ἀναγνωρισθεῖ: "Τὰ Ζαρίφεια ὁμολογουμένως δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι εἶναι κάμινος ἐθνικὴ διὰ τῶν

107. Βλ. σχετικὰ εἰς Χριστ. Κουλούρη, *Ἱστορία καὶ Γεωγραφία στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα (1834-1914)*, Ἀθήνα 1988.

φλογῶν τῆς ὁποίας ἡ ἐκπαιδευμένη νεολαία ἀνάπτει καὶ ἀναζωπυρεῖ τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα..."¹⁰⁸.

Ἔτσι, σὲ σχετικὴ προξενικὴ ἐκθεση¹⁰⁹ ὑπογραμμίζεται ὅτι στόχος τῆς διδασκαλίας σὲ αὐτὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι "ἐντασις τῆς ἐθνικῆς ὑπερηφανείας, μόρφωσις δὲ ἐλληνικοῦ ἥθους καὶ αἰσθήματος". Ὡς προϋπόθεση δὲ γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ στόχου αὐτοῦ τίθεται ἡ καλλιέργεια ἐθνικοῦ φρονήματος μέσῳ τῆς ἰδεολογικῆς χρήσεως ὠρισμένων μαθημάτων, πράγμα τὸ ὁποῖο εἶναι κοινὸς τόπος στὸν προβληματισμὸ τῆς ἐποχῆς:

Ἀξιῶ παρ' ὑμῶν, εἶπον εἰς αὐτούς, νὰ κατασταθῇτε δημιουργοὶ ἐλληνικῶν ψυχῶν, καί, ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς ἐρμηνείας τῶν ἀθανάτων ἔργων τῶν ἡμετέρων προγόνων, νὰ φλέξητε τὰς καρδίας τῶν νέων σφυρηλατοῦντες τὰς ψυχὰς των εἰς τὸν ἄκμονα τῆς φιλοπατρίας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ φανατισμοῦ. Τοῦτο παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀντὶ νὰ τυρβάξητε περὶ τὰ τυχόν γραμματικὰ σχήματα.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Μετὰ τὴν ἐξέγερση τοῦ Ἰλιντεν καὶ τὶς ἐξελίξεις στὸ Μακεδονικόν, οἱ βουλγαρικὲς πιέσεις εἰς βάρος τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἔδιναν τὸ στίγμα τῆς πολιτικῆς τὴν ὁποία θὰ ἀκολουθοῦσαν στὸ ἐξῆς ἐναντὶ τῶν τελευταίων οἱ Βούλγαροι. Χαρακτηριστικὰ δείγματα σκληρύνσεως τῆς βουλγαρικῆς πολιτικῆς ἐναντὶ τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου ἀποτελοῦν ὠρισμένα μέτρα στὸν τομέα τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἔτσι, τὸ 1904 τὸ βουλγαρικὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας ἀπεφάσισε τὴν εἰσαγωγὴ τῆς βουλγαρικῆς γλώσσας ὡς ὑποχρεωτικοῦ μαθήματος καὶ στὰ σχολεῖα Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως τῶν μὴ βουλγαρικῶν κοινοτήτων τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, καὶ τὸ διορισμὸ στὰ σχολεῖα αὐτὰ ἀποκλειστικὰ δασκάλων μὲ βουλγαρικὴ ὑπηκοότητα¹¹⁰. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι, ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, ἡ βουλγαρικὴ εἶχε εἰσαχθεῖ διὰ νόμου τὸ 1892 στὰ σχολεῖα Μέσης Ἐκπαιδεύσεως ὡς ὑποχρεωτικὸ μάθημα¹¹¹.

Ἡ καταστροφὴ τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων στὴ Μακεδονία, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1906, ἔφερε σὲ πολὺ δύσκολη θέση τὴ Βουλγαρικὴ Κυβέρνη-

108. Μιχ. Νικολάου, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία. Ἐκθεσις πολιτικοστατιστικῆ, 1883: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1883.

109. Παγανέλης, Γεν. Προξενεῖο Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 218, 8.5.1896: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1896.

110. Ἀ. Βαρατάσης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 1165, 11.12.1905: Α.Υ.Ε./ Κ.Υ., ἀν. ἀρ. κατ., φάκ. Η', 1905.

111. Ἀ. Χρηστίδης, Γεν. Προξενεῖο Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 724, 20.6.1892: Α.Υ.Ε./ Β' Ἀρχεῖον, 1892.

ση. Τὸ ἐπονομαζόμενο βουλγαρομακεδονικὸ κόμμα ἐσκλήρυνε τὴ στάση του καὶ προέβαλε μεγάλες ἀπαιτήσεις εἰς βάρος τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου. Ἡ κατάσταση δὲν ἄργησε νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὰ ὅρια ἐλέγχου μὲ κατάληξη τὸ μεγάλο διωγμὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας κατὰ τὸ διάστημα Ἰουλίου - Αὐγούστου 1906. Πρῶτη ἡ Φιλιππούπολη ἔγινε κέντρο σοβαρῶν ταραχῶν, κατὰ τὶς ὁποῖες ἔγιναν βανδαλισμοὶ καὶ διώξεις εἰς βάρος τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος. Ἀνάλογες ταραχές καὶ καταστροφές ἔγιναν καὶ σὲ ἄλλες πόλεις τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας μὲ ἀνθοῦσες ἐλληνικὲς κοινότητες, ὅπως στὴν Ἀγχίαλο, τὴ Μεσημβρία, στὸν Πύργο, στὴ Στενήμαχο καὶ τὴ Σωζόπολη¹¹².

Τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα καὶ κύρια θύματα τῶν βουλγαρικῶν διώξεων. Εἰδικώτερα στὴ Φιλιππούπολη κατὰ τὸ βουλγαρικὸ συλλαλητήριον τῆς 15-16 Ἰουλίου 1906 κατελήφθησαν καὶ ὑπέστησαν καταστροφές ἡ Μαράσλειος Σχολή, τὰ οἰκοτροφεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων τῶν Ζαριφείων καὶ ἄλλα σχολεῖα¹¹³. Λίγο ἀργότερα, τὸ Σεπτέμβριο, κατελήφθη τὸ Παρθεναγωγεῖο Φιλιππουπόλεως, κατόπιν σχετικῶν ἐνεργειῶν τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου τῆς πόλεως¹¹⁴. Τὴν ἴδια τύχη, καταλήψεις, καταστροφές καὶ διακοπὴ τῆς λειτουργίας τους, εἶχαν καὶ τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα στὶς ἄλλες πόλεις τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας¹¹⁵. Ἐπιπλέον, μὲ τὴν ἐνεργοποίηση σχετικοῦ νόμου περὶ ἐκπαιδεύσεως τοῦ 1901, ὅλα τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα κατελήφθησαν ἀπὸ τὶς βουλγαρικὲς ἀρχές¹¹⁶ μὲ τὸ δικαιολογητικὸ ὅτι ἔπρεπε νὰ στεγασθοῦν εἰς αὐτὰ τὰ βουλγαρικὰ σχολεῖα.

Ὁ Γενικὸς Πρόξενος στὴ Φιλιππούπολη Π. Σκάσσης ἀποδίδει¹¹⁷ ἐπι-

112. Κ. Μαιώνη, "Θράκη", ὁ.π., τ. ΙΔ', σ. 362.

113. Π. Σκάσσης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 101, ἐμπιστ., 17.7.1906: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. ΙΑ', 1906. Κ. Μυρτίλος Ἀποστολίδης, "Τὰ ὕστατα τῆς Φιλιππουπόλεως ἔτη ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ τοῦ βουλγαρικοῦ καθεστώτος μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς Ἑλλ. Κοινότητος" *Θρακικά*, τ. Β' (1929), σσ. 52-62.

114. Π. Σκάσσης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 124, ἐμπιστ., 18.9.1906: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. Η', 1906.

115. Π. Σκάσσης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 74, ἐμπιστ., 8.8.1906: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. ΙΑ', 1906. Π. Σκάσσης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 131, ἐμπιστ., 23.9.1906: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. Η', 1906. Ἀ. Ζαννέτος, Ὑποπρόξενος Πύργου, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 1238, 25.9.1906: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. Η', 1906. Περ. Παναγόπουλος, Διευθύνων τὸ Ὑποπροξενεῖο Πύργου, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 1317, 7.10.1906: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. Η', 1906. Π. Σκάσσης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 174, ἐμπιστ., 15.10.1906: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. ΙΑ', 1906.

116. Π. Σκάσσης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 162, ἐμπιστ., 6.10.1906, καὶ ἀρ. 212, ἐμπιστ. 5.12.1906: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. ΙΑ', 1906.

117. Π. Σκάσσης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 101, ἐμπιστ., 17.7.1906: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἄν. ἀρ. κατ., φάκ. ΙΑ', 1906.

γραμματικά τὴν εἰκόνα τῆς καταστροφῆς στὴ Φιλιππούπολη: "Ἑλληνικὴ Μητρόπολις, ἐκκλησίαι ἐλληνικαί, Ἑλληνικὴ Κοινότης καὶ σχολεῖα σήμερον δὲν ὑπάρχουσιν. Ὁ δ' ὁμογενὴς πληθυσμὸς ἔντρομος ἀμφιβάλλει ἔτι περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς ζωῆς του".

Ἀναλύοντας δὲ τὴ βουλγαρικὴ πολιτικὴ ἔναντι τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, ἐπισημαίνει¹¹⁸ ὅτι τὸ κλείσιμο τῶν ἐλληνικῶν σχολείων προοιωνίζει τὴν κατάργησιν τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων, ἐπισήμανση ἡ ὁποία ἐπιβεβαιώθηκε ἀπὸ τὰ γεγονότα.

Τὴν καταστροφὴ τοῦ 1906 ἀκολούθησε ἡ προσφυγία τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας στὸ ἐλληνικὸ κράτος. Στὶς νέες τους ἐστίες οἱ πρόσφυγες μετέφεραν τὶς παραδόσεις τους, ἀλλὰ καὶ τὴν κοινωνικὴ τους δραστηριότητα. Κυρίως ὅμως τὶς προσπάθειές τους γιὰ τὴ διάσωση τῆς μνήμης τῆς Θράκης καὶ τὴν ἀγωνιστικότητά τους γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῶν δικαίων της. Καὶ ἐδῶ ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ τὸ ἤδη μνημονευθὲν συγγραφικὸ ἔργο γιὰ τὴ Θράκη τῶν Κοσμᾶ Μυρτίλου Ἀποστολίδου καὶ τοῦ Σταμ. Ψάλτη, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ὑπηρετήσει ὡς καθηγητὲς στὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα, καθὼς καὶ τὸ συγγραφικὸ καὶ διδακτικὸ ἔργο καὶ ἡ ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ δράση μερικῶν ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τῶν Ζαριφείων, ὅπως τοῦ Δημ. Βογαζλή¹¹⁹, τοῦ Ἀχιλ. Σαμοθράκη¹²⁰, γνωστοῦ γιὰ τὸ ἔργο του "Ἱστορικὸν καὶ Γεωγραφικὸν Λεξικὸν τῆς Θράκης"¹²¹, τοῦ ἐπιφανοῦς φιλολόγου Περ. Παπαχριστοδοῦλου¹²² καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Πολ. Παπαχριστοδοῦλου¹²³, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ὁ κατ' ἐξοχὴν μελετητὴς τῆς Θράκης καὶ ὁ ἐκδότης τῶν περιοδικῶν "Θρακικά" καὶ "Ἀρχεῖον Θρακι-

118. Π. Σκάσσης, Γεν. Πρόξενος Φιλιππουπόλεως, πρὸς ΥΠ.ΕΞ., ἀρ. 133, ἐμπιστ., 26.9.1906: Α.Υ.Ε./Κ.Υ., ἀν. ἀρ. κατ., φάκ. ΙΑ', 1906.

119. Βιογραφικά του βλ. εἰς Κ. Μυρτίλος Ἀποστολίδης, "Βιογραφίαι διακριθέντων Φιλιππουπολιτῶν", Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. ΙΔ' (1947-1948), σσ. 93-94. Ἀπὸ τὰ γνωστότερα ἔργα του σημειῶνω "Τὸ Ἡλι-Ντέν ἢ ἡ βουλγαρομακεδονικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1903 στὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη", Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. ΚΖ' (1961), σσ. 3-66.

120. Νεκρολογία τούτου ἀπὸ τὸν Πολ. Παπαχριστοδοῦλου βλ. εἰς Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. Ι' (1943-1944) σσ. 327-329. Βλ. ἐπίσης Πολ. Παπαχριστοδοῦλου, Τέσσαρες σύγχρονοι ἱστοριογράφοι τῆς Θράκης, Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. ΙΔ' (1947-1948), σσ. 168-171).

121. Τοῦτο ἐδημοσιεύθηκε στὸ Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. Ζ' (1940-1941), σσ. 227-336, Η' (1941-1942), σσ. 193-272, Θ' (1942-1943), σσ. 225-301, Ι' (1943-1944), σσ. 225-288, ΙΑ' (1944-1945), σσ. 225-288, ΙΒ' (1945-1946), σσ. 249-357.

122. Βλ. νεκρολογία του εἰς Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. ΚΖ' (1961), σσ. 387-388.

123. Βιογραφικά καὶ ἐργογραφικά του βλ. σὲ σχετικὸ ἀφιέρωμα στὸ Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. ΛΓ' (1967), σσ. 397-466. Βλ. ἐπίσης "Τὸ πνευματικὸν μνημόσυνον Πολυδώρου Παπαχριστοδοῦλου", Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. ΛΔ' (1969), σσ. 337-364.

κοῦ Γλωσσικοῦ καὶ Λαογραφικοῦ Θησαυροῦ", καθὼς καὶ τῶν μακεδονομάχων Ἰω. Ἀβράσογλου¹²⁴ καὶ Ἀργ. Κιτάνου¹²⁵, τοῦ γνωστοῦ ἱατροῦ καὶ πολιτικοῦ Ἀποστ. Δοξιάδη¹²⁶, τοῦ ποιητῆ καὶ πεζογράφου Ἀργη Κόρακα¹²⁷. Ἡ πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητά τους ἐπιβεβαιώνει τὸν οὐσιαστικὸ ρόλο τὸν ὁποῖο διεδραμάτισαν τὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα.

124. Νεκρολογία τοῦ βλ. εἰς Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. ΚΔ' (1959), σσ. 423-425.

125. Βιογραφικά τοῦ βλ. εἰς Κ. Μυρτίλος Ἀποστολίδης, "Βιογραφίαι διακριθέντων Φιλιππουπολιτῶν", Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. ΙΔ' (1947-1948), σσ. 89-90. Νεκρολογία τοῦ βλ. εἰς Ζήσης Χατζηβασιλείου, "Ἀργύριος Πέτρου Κιτάνος", Θρακικά, τ. ζ' (1935), σσ. 423-426.

126. Βλ. Θρακικά, Παράρτημα τ. Γ', ὁ.π. σσ. 185-186. Νεκρολογία τοῦ βλ. εἰς Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τ. Θ' (1941-1942), σσ. 305-307.

127. Νεκρολογία τοῦ βλ. εἰς Ἀρχεῖον Θράκης, τ. ΙΓ' (1940), σσ. 411-412.